

GRZEGORZ DOMAŃSKI (Wrocław)

OSADNICTWO NAD DOLNĄ NYSĄ ŁUŻYCKĄ WE WCZESNYM ŚREDNIOWIECZU

Zagadnienie lokalizacji i dziejów małych plemion z pogranicza śląsko-łużyckiego mimo prawie 200 lat badań ma wiele luk i nie do końca wyjaśnionych szczegółów. Przyrost źródeł archeologicznych w ostatnich latach stawia w nowym świetle szereg problemów, co skłania do ponownego ich rozpatrzenia.

Dwa zagadnienia wydają się kluczowe. Pierwsze to identyfikacja i lokalizacja plemion oparta na analizie źródeł pisanych i połączenie nazw z określonymi punktami osadniczymi odkrytymi w wyniku badań archeologicznych. Drugie to zagadnienie rekonstrukcji dziejów plemion, ich gospodarki, struktury społecznej, kultury duchowej w głównej mierze na podstawie wyników badań archeologicznych skonfrontowanych ze źródłami pisаныmi.

W regionie gubińskim (nazwy tej używam dla określenia terenu nad dolną Nysą Łużycką i jej dopływami od okolic Forst do ujścia) dyskusyjna jest zarówno sprawa identyfikacji plemienia, jak i wiele fragmentów jego dziejów, mimo jak wspomniałem około 200 lat trwających studiów historycznych i około 100 lat badań archeologicznych. Już w 1882 r. R. Behla przedstawił pracę o grodach na tym terenie rozwiniętą potem w 1888 r. O odkryciach na grodach w Niemczy i Stargardzie wspominało już w pierwszej połowie XIX w.¹ Druga połowa, a szczególnie lata siedemdziesiąte-dziewięćdziesiąte XIX w. to czas, w którym odkryto prawie wszystkie grody z omawianego obszaru, z większością uzyskując materiały, które także obecnie mogą być podstawą dla określenia ich chronologii. Odkryto wtedy wszystkie dotychczas znane cmentarzyska i kilka śladów osad. Niestety w ciągu następnego okresu do połowy lat sześćdziesiątych XX w. zarejestrowano tylko kilka przypadkowych odkryć. Ożywienie przyniosły dopiero prowadzone przez Zakład Archeologii Nadodrza IHKM PAN badania archeologiczne w regionie gubińskim obejmujące weryfikację wszystkich dotychczas znanych obiektów, badania wykopaliskowe, sondażowe, powierzchniowe, a także ratownicze związane z kompleksową melioracją pól na tym terenie. Należy także wspomnieć o bardzo dobrych wyni-

¹ Buckatzsch 1823; Buchau 1826; J. G. Grimm 1832; 1837; 1840; H. H. Preusker 1844; Gattig 1832.

kach Zdjęcia Archeologicznego Polski, które w znacznym stopniu uzupełniły wyniki uzyskane w trakcie innych rodzajów badań.

Jednak efekty wszystkich przeprowadzonych dotychczas badań są w dalszym ciągu bardzo skromne, aczkolwiek lepsze niż na większości terenów sąsiednich. Najgorsza jest sytuacja w badaniach grodzisk. Na żadnym z nich nie prowadzono dotychczas systematycznych badań wykopaliskowych. Większość wiadomości pochodzi bądź z okresu niszczenia tych obiektów lub jest efektem badań powierzchniowych, co przy tego rodzaju wielowarstwowych stanowiskach nie zawsze dostarcza miarodajnych danych.

Najdłużej było niszczone, a jednocześnie największej ilości materiałów i spostrzeżeń zarejestrowanych w literaturze dostarczyło grodzisko w Polanowicach identyfikowane z Niemczą Łużycką. To samo można odnieść także do grodziska w Stargardzie Gubińskim, z tą tylko różnicą, że o ile grodzisko w Polanowicach ze względu na swoje rozmiary uległo tylko poważnemu uszkodzeniu, to grodzisko w Stargardzie zostało zniwelowane prawie całkowicie. Pozostałe grody w mniejszym stopniu uległy zniszczeniu w trakcie mechanicznej niwelacji związanej głównie z eksploatacją humusu dla użyźniania pól, jak wspomniane powyżej, niszczone są za to systematycznie przez orkę, co już obecnie utrudnia określenie ich pierwotnego kształtu. Dotyczy to szczególnie grodu w Datyniu, którego kształt jeszcze w XIX w. był wyraźnie czytelny².

Z pięciu odkrytych ementarzysk wszystkie znane są od XIX w. i żadne nie było badane wykopaliskowo. Znamy tylko kilka zespołów grobowych odkrytych przypadkowo w trakcie niszczenia ementarzysk.

Minimalnie lepsza jest sytuacja w badaniach osad, głównie dzięki pracom wykopaliskowym przeprowadzonym w ostatnich latach na stanowiskach: 3 w Jazowie i 4 w Kole oraz badaniom sondażowym na kilku dalszych. Jednak liczba obiektów nieruchomych odkrytych dotychczas na stanowiskach omawianego terenu nie przekracza kilkudziesięciu. Większość osad znana jest tylko z ułamków ceramiki znalezionych w trakcie badań powierzchniowych.

Do pozytywów należy zaliczyć stosunkowo dokładną penetrację całego obszaru, jak i możliwość ustalenia chronologii prawie wszystkich znanych stanowisk. Pod względem rozpoznania obszar ten należy do terenów o najwyższym jego stopniu w Polsce.

Prawie cały materiał, jakim dysponujemy składa się z ułamków naczyń, stąd wyniki analizy ceramiki stanowią podstawę dla określenia chronologii zdecydowanej większości obiektów. Utrudnieniem jest zły stan zachowania tego materiału, co w wielu wypadkach umożliwia jedynie bardzo ogólne zakwalifikowanie do szeroko pojętych grup, bez możliwości określenia typów, a tym samym prób precyzyjniejszego datowania. Wobec ograniczonej liczby materiału i braku wskaźników dla precyzyjnego datowania na analizowanym terenie jedyną możliwością jest oparcie się na systemach wypracowanych na obszarach o bogatej bazie materiałowej.

² H. Böttcher 1892, s. 293.

Tak szczęśliwie się składa, że teren nasz należy do strefy kulturowej³, której materiały mające za podstawę duże zespoły z dorzecza górnej i środkowej Obry⁴ oraz z Tornow na Dolnych Łużycach⁵ zostały precyzyjnie zanalizowane i określone chronologicznie. Jak już wyżej wspomniano, materiał z naszych stanowisk składa się z drobnych ułamków uniemożliwiających rekonstrukcję całych form. Ta sama przyczyna powoduje, że nie wyczerpuje wszystkich typów wydzielonych dla ceramiki z tej strefy. Nie można także jednak wykluczyć odzwierciedlenia obiektywnie istniejącej rzeczywistości, to znaczy braku na naszym terenie form spotykanych w zachodniej lub wschodniej części wspomnianej strefy. W większości wypadków możliwe jest tylko zakwalifikowanie do grup ceramicznych.

Pierwszą wyraźnie czytelną grupę ceramiki, której wydzielenie oparte jest także na wyłącznym występowaniu w zespołach zwartych, tworzą naczynia najczęściej jajowate o mało zróżnicowanym kształcie, z krótką cylindryczną lub lekko na zewnątrz wygiętą szyjką, z gliny z gruboziarnistą domieszką. Wykonane są one najczęściej bez użycia koła garncarskiego, a w nielicznych wypadkach noszą ślady obtaczania (lub wygładzania)⁶ przy krawędzi. Zatem odpowiadają one naczyniom grupy A i być może częściowo B Hilczerówny⁷ oraz grupy A Herrmanna⁸.

Ceramika tej grupy wystąpiła w czystych zespołach zwartych w: Jazowie na st. 3, Polanowicach st. 5, Datyniu st. 4 i Kole st. 10, na powierzchni w Sadzarzewicach st. 7 oraz łącznie z ceramiką z innych grup na powierzchni w: Kole st. 4, Stargardzie st. 5, Gubinie st. 9, Datyniu st. 16, Gębicach st. 6.

Drugą ostro wyodrębniającą się grupą jest ceramika tzw. tornowska. Górą obtaczane naczynia tej grupy, dwustożkowate, o bardzo krótkiej wygiętej na zewnątrz szyjce, mają profilowaną przez żłobkowanie lub zdobienie wałkami, górną powierzchnię brzuśca. W naszych przypadkach jest to jedyny rodzaj zdobienia na poszczególnych naczyniach. Odpowiadają one naczyniom grupy B Herrmanna⁹ oraz są zbliżone do naczyń kilku typów z grupy C Hilczerówny¹⁰. Fragmenty naczyń tej grupy odkryto w materiale ze wszystkich grodzisk, a poza tym na osadach w Kole st. 4, Gubinie st. 15 i Gębicach st. 6.

Trzecią grupę stanowią również obtaczane w górnych partiach naczynia dwustożkowate, często o zaokrąglonym załomie, podobnie jak poprzednie, z krótką, na zewnątrz wygiętą szyjką, z górną powierzchnią brzuśca pokrytą ornamentem, z reguły opartym na jednym motywie. Naczynia te można

³ Z. Kurnatowska 1971, s. 427, ryc. 1.

⁴ Por. Z. Hilczerówna 1967.

⁵ J. Herrmann 1973.

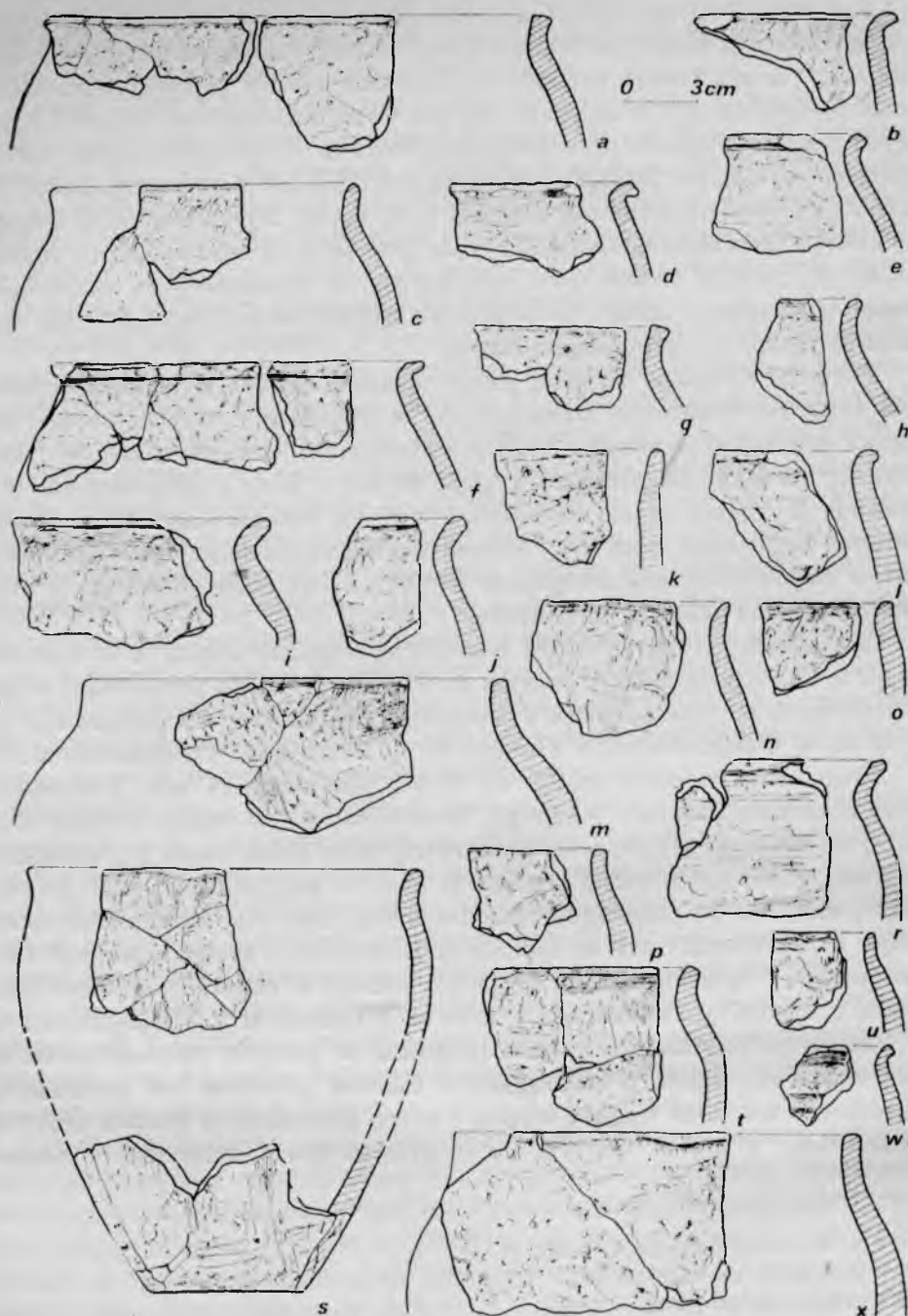
⁶ Por. Z. Hilczerówna 1967, s. 54.

⁷ Ibidem, s. 53 - 85.

⁸ Z. Hilczerówna 1973, s. 45.

⁹ Ibidem, s. 45 - 50.

¹⁰ Z. Hilczerówna 1967, s. 105 - 107.

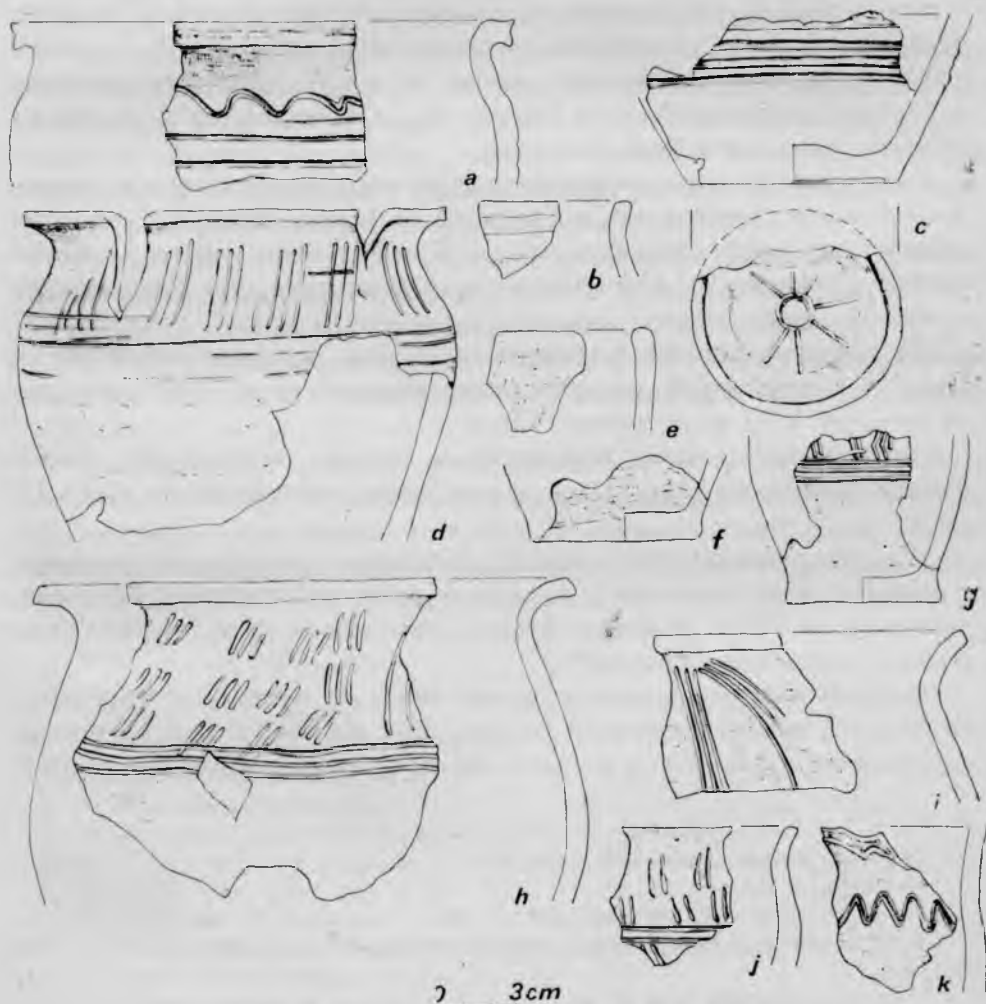

Ryc. 1. Ceramika typu praskiego i zblizona. a-t — Jazów st. 3; u-x — Polanowice, st. 5

Fig. 1. — Céramique du type Praga et rapprochée. a-t — Jazów, site 3; u-x — Polanowice, site 5

zaliczyć do grupy C Herrmanna¹¹ i grupy C Hilcerówny, z tym że w tym ostatnim podziale nie mają one ścisłych odpowiedników. Jest to najliczniejsza grupa naczyń na omawianym terenie. Odkryto je w materiale ze wszystkich grodzisk oraz na osadach m. in. w: Datyniu st. 16, Gubinie st. 15 i 17, Kole st. 4, Pleśnie st. 7, Polanowicach st. 9.

Czwartą grupę stanowią naczynia podobnie jak poprzednie obtaczane w górnej części, wydaje się bardziej starannie, jajowate, o największej wydatości brzuśca około połowy wysokości, z łukowato na zewnątrz wygiętą szyjką. Ornamentacja składa się najczęściej z dwóch motywów — pionowo ustawionych elementów w górnym pasie i poziomych dookołnych pasm

Ryc. 2. Ceramika z osady na st. 4 w Kole
Fig. 2. — Céramique du village au site 4 à Kolo

¹¹ Z. Hilcerówna 1973, s. 50.

na wydętości brzuśca. Grupa ta nie ma odpowiedników w typologii Herrmanna, a także Hilcerówny. W typologii tej ostatniej naczynia te zbliżają się do typu IV z grupy C¹², a przez znaczne wychylenie na zewnątrz krawędzi nawet do naczyń grupy D¹³. Naczynia zbliżone kształtem (inaczej zdobione) są szeroko rozpowszechnione na Dolnym Śląsku¹⁴ i w Czechach¹⁵, i najprawdopodobniej tam należy szukać pierwowzorów naszych egzemplarzy. Fragmenty naczyń tej grupy odkryto na grodziskach w Niemczech i Gubinie oraz na osadzie w Kole st. 4 i przypuszczalnie na cmentarzysku w Grabicach¹⁶.

Piątą grupę, nierozdzieloną na podstawie naszego materiału, stanowią naczynia wykonane na kole garncarskim, o bogato profilowanych wylewach, z reguły zdobione, o ornamentyce pokrywającej ponad połowę naczynia. Naczynia tej grupy odpowiadają egzemplarzom z grup D-F Herrmanna¹⁷ i D-E Hilcerówny¹⁸. Fragmenty naczyń tej grupy odkryto na grodzisku w Niemczech, cmentarzyskach w Jazowie st. 4 i Polanowicach st. 3 oraz na kilkudziesięciu stanowiskach osadowych.

Poza przedstawionym podziałem znajduje się naczynie odkryte w miejscu domniemanego cmentarzyska w Grabicach st. 1, górą obtaczane o wysokiej cylindrycznej szyjce, słabo zaznaczonym brzuścu, ostrym załomie z pasmem żłobków, wykonanych wielożębnym narzędziem, przy dnie. Nie udało się znaleźć do niego ścisłych analogii.

Na podstawie studiów Z. Hilcerówny¹⁹ oraz przyjęcia paraleli do jej grupy A i częściowo B, naczynia naszej pierwszej grupy można datować od przelomu V/VI w. do połowy VII w.

Grupę drugą ceramiki odpowiadającą typowi tornowskiemu, można datować głównie na VII - VIII w. z możliwością przetrwania do wieku IX i X²⁰.

Fragmenty naczyń grupy trzeciej, odkrywane na większości stanowisk z ceramiką grupy poprzedniej, są zbliżone także pod względem datowania, występując od VII w., a w zdecydowanej przewadze w IX w., wyparte przez ceramikę całkowicie obtaczaną²¹.

Naczynia należące do czwartej grupy różnią się wyraźnie od poprzednio omówionych łagodnym esowatym profilem, nisko położoną wydętością brzuśca oraz brzegiem wyłożonym na zewnątrz. Sposób wykonania zbliża je do grupy C

¹² Por. Z. Hilcerówna 1967, s. 94 - 97.

¹³ Ibidem, s. 124, ryc. 25 - 27.

¹⁴ Por. J. Łodowski 1980, ryc. 31d.

¹⁵ M. Zapotocký 1965, ryc. 34,1, 36,10, 49,8, 91,8; J. Zeman 1976, ryc. 15,8, 18,22, 28,3, 6,8.

¹⁶ H. Jentsch 1892, tabl. V, 19.

¹⁷ H. Jentsch 1973, s. 50 - 51.

¹⁸ H. Jentsch 1967, s. 123 - 139.

¹⁹ Ibidem, s. 74 - 75.

²⁰ Por. J. Herrmann 1966, s. 124; 1973, s. 73.

²¹ Por. J. Herrmann 1973, s. 73.

Hilezerówny, a ukształtowanie każe się liczyć z tym, że może to być jeden z późniejszych typów tej grupy.

Piąta grupa jest powszechnie datowana na późne fazy wczesnego średniowiecza (D-E Hensla²²), począwszy od, w przybliżeniu, połowy X w.²³ Co do pojedynczo odkrytego naczynia z Grabie można stwierdzić, że sposobem wykonania odpowiada naczyniom grupy drugiej i trzeciej. Częściowo zbliżone pochodzi z Tornow²⁴.

Mówiąc o materiale ceramicznym odkrytym na analizowanym obszarze trzeba podkreślić jego wręcz identyczność z odkrytym w zachodniej części Dolnych Łużyc, przy większych różnicach, aczkolwiek i silnych podobieństwach do materiałów z pozostałych obszarów strefy południowielkopolsko-dolnośląsko-dolnołużyckiej²⁵, zwanej też tornowsko-klenicką²⁶.

Inne pozaceramiczne elementy datujące są bardzo nieliczne. Do bardziej interesujących należy zaliczyć odkrycie dwóch denarów krzyżowych na grodzisku w Niemczy²⁷, z drugiej połowy XI w.²⁸ Ostrogi odkryte na grodzisku w Niemczy, jak wynika z opisów i rysunków pochodzą z późnych faz wczesnego średniowiecza²⁹. Także z Niemczy pochodzi pierścionek szklany z karbowaną powierzchnią datowany od końca XI do XII w.³⁰

Na grodzisku w Stargardzie odkryto misę żelazną typu śląskiego³¹, której datowanie na stanowisku osadniczym można ograniczyć do VII - XI w.³² Ze Stargardu także pochodzi ostroga datowana na czas około 850 r.³³

W bliżej nieokreślonym miejscu w Gubinie odkryto grot oszczepu datowany na VII - IX w.³⁴ oraz luźno topór inkrustowany srebrem i brązem z XII w.³⁵

Niewielka liczba elementów pozaceramicznych, na których można oprzeć datowanie sprawiają, że podstawą jego dla większości stanowisk jest ceramika. Determinująca rola ceramiki powoduje, że schemat chronologiczny na niej oparty jest dostosowany do jej przemian (trzeba brać pod uwagę także i wpływ

²² W. Hensel 1950 - 1959.

²³ Por. Z. Hilezerówna 1967, s. 137 - 138.

²⁴ J. Herrmann 1966, ryc. 30c.

²⁵ Z. Hilezerówna 1968, s. 63, ryc. 1.

²⁶ L. Leciejewicz 1976, ryc. 4.

²⁷ H. Jentsch 1901, s. 76.

²⁸ Na podstawie niezbyt precyzyjnego opisu identyfikacji dokonał doc. dr hab. Stanisław Suchodolski, za co pragnę złożyć Mu serdeczne podziękowanie.

²⁹ H. Jentsch 1892a, tabl. V, 64.

³⁰ J. Olezak, J. Szezapowa 1961, s. 215, przyp. 13.

³¹ Por. J. Herrmann 1966, s. 108 - 112; J. Łodowski 1980, s. 161.

³² J. Herrmann 1966, s. 111.

³³ J. Żak 1959, s. 81.

³⁴ E. Petersen 1939, s. 61.

³⁵ H. Jentsch 1885, tabl. II, 19; L. Lindenschmidt 1896, IV, tabl. 41; J. Werner, 1929, s. 156 in.; P. Paulsen 1937, s. 112; A. Nadolski 1954, s. 162 - 163; W. Sarnowska 1962, s. 508 - 511, ryc. 13.

przełomów polityczno-gospodarczo-społecznych na zmiany stylu w materiale ceramicznym). Dzięki ceramice rysują się czytelnie trzy fazy chronologiczne. Pierwsza, w której podstawę inwentarza stanowi ceramika pierwszej grupy. Druga z ceramiką grupy drugiej, trzeciej i czwartej. Trzecia z ceramiką grupy piątej. W nawiązaniu do ustaleń chronologii tych grup, faza pierwsza obejmuje w przybliżeniu wiek VI i część VII, druga od połowy VII do połowy X w. i trzecia od około połowy X do połowy XIII w.

Z kilkudziesięciu osad odkrytych w regionie gubińskim znamy zaledwie kilkanaście obiektów nieruchomości, które w żadnym wypadku nie stanowią reprezentatywnego przeglądu obiektów osadniczych zamieszkującej tu ludności. Z pierwszej fazy osadnictwa znamy obiekty odkryte na osadzie w Jazowie st. 3³⁶. O kilku z nich można sądzić, że stanowią pozostałości obiektów mieszkalnych. Są to z reguły owalne lub zbliżone do prostokąta jamy o wymiarach 1,4×2,3 m (jama 1/1974) do 1,8×2,6 m (6/1970) zagłębione do około 0,5 m. Wyjątkiem jest obiekt zbliżony do prostokąta o konstrukcji słupowej i wymiarach 2,8×2,9 m (5/1970)³⁷. Pozostałe jamy odkryte w Jazowie i Polanowicach są jamami gospodarczymi o nieokreślonym przeznaczeniu.

Środkową fazę osadnictwa reprezentują jedynie obiekty odkryte na st. 4 w Kole³⁸. W przebadanym fragmencie tej osady brak obiektów mieszkalnych reprezentujących środkowe fazy. Z tego czasu pochodzi jedynie kilka jam o bliżej nieokreślonym przeznaczeniu.

Podobnie wygląda sytuacja z obiektami z młodszych faz wczesnego średnio-wiecza. Jediną szerzej rozpoznaną jest wspomniana już osada w Kole na st. 4. Z odkrytych tam obiektów należy wymienić fragment budynku słupowego (jama 21), skupisko czterech palenisk przypuszczalnie o przeznaczeniu produkcyjnym i studnię z cembrownią drewnianą usytuowaną na krawędzi osady na łące³⁹.

Przedstawiony stan badań przekonuje, że oczywiście brak danych mówiących o rozplanowaniu osad i cmentarzysk. Również trudno byłoby precyzyjnie określić ich zasięg, a tym samym zajmowaną powierzchnię.

Generalnie wszystkie osady znajdują się w pobliżu źródeł wody, najczęściej nad małymi ciekami (poza jednym wypadkiem, brak osad bezpośrednio nad Nysą Łużycką). Najczęściej wybierano niskie płaskie terasy (np. Gubin 14 i 15, Żenichów 3, Starosiedle 6, Polanowice 5 i 6, Kozów 3, Datyń 16). Często również sytuowano osady na zboczach dolin i wtedy z reguły są to zbocza północne, a więc o optymalnym nasłonecznieniu (np. Jazów 3, Luboszyce 11, Wielotów 2 i 4, Datyń 10) wyjątkiem jest tu osada w Kole na stanowisku 4 o ekspozycji wschodniej. Rzadziej niż na innych obszarach⁴⁰ spotyka

³⁶ G. Domański 1970, s. 33; 1974, s. 45 - 48; 1975a, s. 50; 1975b, s. 56 - 59.

³⁷ J. Lodowski 1980, s. 85, ryc. 13 dół.

³⁸ Por. G. Domański 1981, s. 43 - 50.

³⁹ Ibidem, s. 47 - 48.

⁴⁰ Por. J. Lodowski 1980, s. 93.

się osady na kępach wśród łąk, z naszego terenu znana jest tylko jedna (Sękowice st. 8). Większość osad z wczesnej fazy obejmuje swoim zasięgiem szczyty wzgórz, a skrajnym wypadkiem jest położenie osady na st. 4 w Datyniu, która znajduje się na szczycie wzgórza o wysokości względnej 9 m i zboczach o spadku 15%. W tym wypadku tylko względy obronne mogły przemawiać za takim usytuowaniem osady.

Znacznie mniej wiadomości mamy o cmentarzyskach z naszego terenu. Podobnie jak na większości terenów Słowiańszczyzny zachodniej brak cmentarzysk związanych z najwcześniejszym osadnictwem⁴¹. Najwcześniej datowanym jest ciałopalne cmentarzysko z Grabic st. 1⁴². Niestety znane jest ono z przypadkowego odkrycia w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku. W trakcie podjętych w 1979 r. prac poszukiwawczych mających na celu lokalizację tego stanowiska, odkryto jedno naczynie prawie w całości zachowane, wkopane do góry dnem, pochodzące niewątpliwie ze środkowych faz wczesnego średniowiecza, jednak bez śladów ciałopalenia.

Niezbyt liczne są także szkieletowe cmentarzyska z młodszych faz wczesnego średniowiecza. Łącznie znamy pięć tego typu obiektów. Dwa cmentarzyska odkryto w Gubinie. Jedno z nich związane było z osadą (może grodem?), która potem dała początek miastu. Jego szczątki odkryto wewnątrz katedry⁴³ i być może w jej otoczeniu⁴⁴. Drugie cmentarzysko było związane przypuszczalnie z jakąś osadą o bliżej nieokreślonym położeniu i znajdowało się na północ od miasta (st. 12). Zostało ono w całości zniszczone w trakcie przygotowań terenu pod budowę lotniska. W trakcie niszczenia stwierdzono tylko jego istnienie i zabezpieczono kilka zabytków⁴⁵ m. in. naczynia i kabłączki skroniowe.

Kolejne cmentarzysko znane od XIX w. odkryte w Polanowicach na st. 4 jest bez wątpienia związane z grodem w Niemczy Łużyckiej, na co wskazuje bliskość obu obiektów⁴⁶. Tu również odkrycia dokonano przypadkowo przy kopaniu rowu w trakcie budowy szosy. Do muzeum dotarły naczynia, noże i przęśliki.

Czwarte cmentarzysko szkieletowe znane jest z Jazowa st. 5⁴⁷. Podobnie jak poprzednie, zostało odkryte przy końcu XIX w. w trakcie orki. Na tym stanowisku odkryto łącznie 25 grobów szkieletowych, z których tylko kilka miało wyposażenie, głównie naczynia.

Wszystkie wymienione cmentarzyska szkieletowe zostały rozpoznane w niewielkim procencie i trudno mówić o chronologii całych obiektów, tym

⁴¹ H. Zoll-Adamikowa 1979, s. 206.

⁴² H. Jentsch 1892a, s. 10; 1892b, s. 276.

⁴³ Informator Archeologiczny 1972, s. 247.

⁴⁴ A. Billert, T. Makiewicz 1971.

⁴⁵ K. Gander 1928, s. 428 - 430.

⁴⁶ Por. H. Böttcher 1891, s. 53; H. Jentsch 1892b, s. 276 - 277; 1894a, s. 20.

⁴⁷ H. Jentsch 1886d, s. 596 - 597; 1887a, s. 291, ryc. 4; 1889, s. 2; 1894a, s. 2, 53; K. Wachowski 1975, s. 86 - 87.

bardziej że odkryte materiały nie dają podstaw dla zaklasyfikowania ich do mniejszych przedziałów czasowych. Pewne pozostaje datowanie na młodsze fazy wczesnego średniowiecza (D-E Hensla, przypuszczalnie bez początku fazy D).

Zagadkowo przedstawia się sprawa grobu z Wierzchna⁴⁸ i zbliżonego ze st. 28 w Gubinie. Pierwszy z nich odkryty przypadkowo w trakcie kopania piasku na cmentarzysku grupy gubińskiej z okresu lateńskiego, składał się z naczynia wypełnionego przepalonymi kośćmi. Mimo datowania na XI - XII w.⁴⁹, opis naczynia (jasnożółte) i rysunek⁵⁰ przemawiają za zaliczeniem go do ceramiki tzw. kolonizacyjnej z XIII w. (w materiale z Opola-Ostrówka od warstwy A₁ czyli od początku XIII w.). Drugi z tych grobów odkryty w Gubinie znany jest z krótkiej wzmianki⁵¹. Odkryty został na znacznej głębokości przy korycie Nysy Łużyckiej i składał się również z naczynia, tym razem z późnych faz wczesnego średniowiecza, wypełnionego przepalonymi kośćmi. Są to bardzo rzadkie wypadki przetrwania obrządku ciała-palnego na chrześcijańskich obszarach Europy środkowej tak daleko w głąb wczesnego średniowiecza.

W literaturze przedmiotu wspomina się o kilkunastu grodziskach w regionie gubińskim. Jednak po weryfikacji źródeł i terenowej możemy mówić o śladach dziewięciu grodów. W literaturze wspomina się o czterech grodach na obszarze miasta Gubina. Poczynając od północy pierwszym, którego lokalizacja jest oparta głównie na przypuszczeniach, sytuowany jest przy ujściu Łubszy do Nysy na obszarze dzisiejszego starego miasta⁵². Zarówno jego lokalizacja jak i chronologia pozostają w sferze domysłów. Na części wspomnianego obszaru w ostatnim czasie wykluczono istnienie grodu⁵³ wczesnośredniowiecznego. Nie można jednak całkiem i do końca wykluczyć istnienia poprzednika założonego w 1235 r. Gubina.

Znajdujący się w południowej części miasta, poza obrębem starego miasta, domniemany gród⁵⁴, już w końcu XIX w. był uznawany za w znacznym stopniu zniszczony. Badania z ostatnich lat (sondażowe Pracowni Konserwacji Zabytków z Poznania i Muzeum Ziemi Lubuskiej z Zielonej Góry oraz kilkakrotne powierzchniowe Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN z Wrocławia) zdają się w zupełności rozstrzygać sprawę istnienia tu grodu. Przeciw istnieniu grodziska przemawiają zarówno względy strategiczne (położenie u podnóża wzgórza), brak jakichkolwiek śladów wałów (już w XIX w. trudno

⁴⁸ H. Jentsch 1885c, s. 149 - 151; 1892a, s. 22.

⁴⁹ H. Jentsch 1892a, s. 22.

⁵⁰ H. Jentsch 1885c, ryc. 5.

⁵¹ Niederlausitzer Mitteilungen, t. 27: 1939, s. 170 - 171.

⁵² Por. H. Jentsch 1886e, s. 12.

⁵³ A. Billert, T. Makiewicz 1971.

⁵⁴ H. Jentsch 1884a, s. 436 - 439; 1885a, s. 25; 1886c, s. 11; tabl. III, 29; H. Söhoel 1886, s. 35; R. Behla 1888, s. 111; K. Gander 1925, s. 26; A. Urbańska, S. Kurbatowski 1967, s. 65, 107.

je było zlokalizować) oraz niska warstwa kulturowa wskazująca raczej na istnienie osady otwartej⁵⁵. Materiał ceramiczny pochodzi głównie z młodszych faz wczesnego średniowiecza, ale również z jego faz środkowych, co pozwala datować osadę ramowo od VII do XIII w.⁵⁶

Trzeci gród miał znajdować się o 500 m na południe od poprzedniego, również na zachodnim brzegu Lubszy⁵⁷. W trakcie badań powierzchniowych stwierdzono istnienie osady na bardzo niskim cyplu terasy wecinającym się w łąki. Brak jakichkolwiek przesłanek by lokalizować tu gród. Wydaje się, że podobnie jak w poprzednim wypadku jest to osada otwarta. Na marginesie warto dodać, że w literaturze dziewiętnastowiecznej wszystkie prawie wczesno-średniowieczne obiekty osadnicze z naszego terenu były uznawane za grody. Materiał ceramiczny z powierzchni pochodzi ze środkowych faz wczesnego średniowiecza.

Czwarty gród gubiński na st. 9, podobnie jak poprzednie położony na zachodnim brzegu Lubszy w pobliżu wsi Pleśno, w literaturze występuje on jako trzeci gród z Gubina, gród z Żenichowa lub drugi gród z Pleśna⁵⁸. W tym wypadku należy się liczyć z istnieniem grodu. Ma on kształt kopca o wysokości 1,5 m i średnicy około 80 m, z nieznacznym spłaszczeniem górnej partii. Cały obszar grodziska i jego okolica są systematycznie orane, co utrudnia określenie jego kształtu i położenia. Można jedynie przypuszczać, że pierwotnie znajdował się na łące w odległości kilkudziesięciu metrów od koryta Lubszy. Materiał ceramiczny, bardzo liczny, pochodzi wyłącznie ze środkowych faz wczesnego średniowiecza.

Kolejne grodzisko lokalizowane było w Pleśnie na st. 7⁵⁹. Obiekt w chwili obecnej znajduje się na wyspie otoczonej starym i nowym korytem Lubszy. Nie stwierdzono jakichkolwiek śladów umocnień. Obiekt robi wrażenie zbliżonego do koła lub owalu przez odcięcie (sztuczne?) cypla terasy, na którym znajduje się osada, tzw. starym korytem Lubszy (sprzed regulacji w XIX w.). Można przypuszczać, że stare koryto Lubszy to tzw. młynówka, a nowe koryto zbliżone jest bardziej do naturalnego pierwotnego. Ułamki naczyń, pochodzące głównie z rozoranych jam na krawędzi terasy, należą do ceramiki ze środkowych i młodszych faz wczesnego średniowiecza.

Kolejnym idąc w górę Lubszy jest gród w Stargardzie Gubińskim na

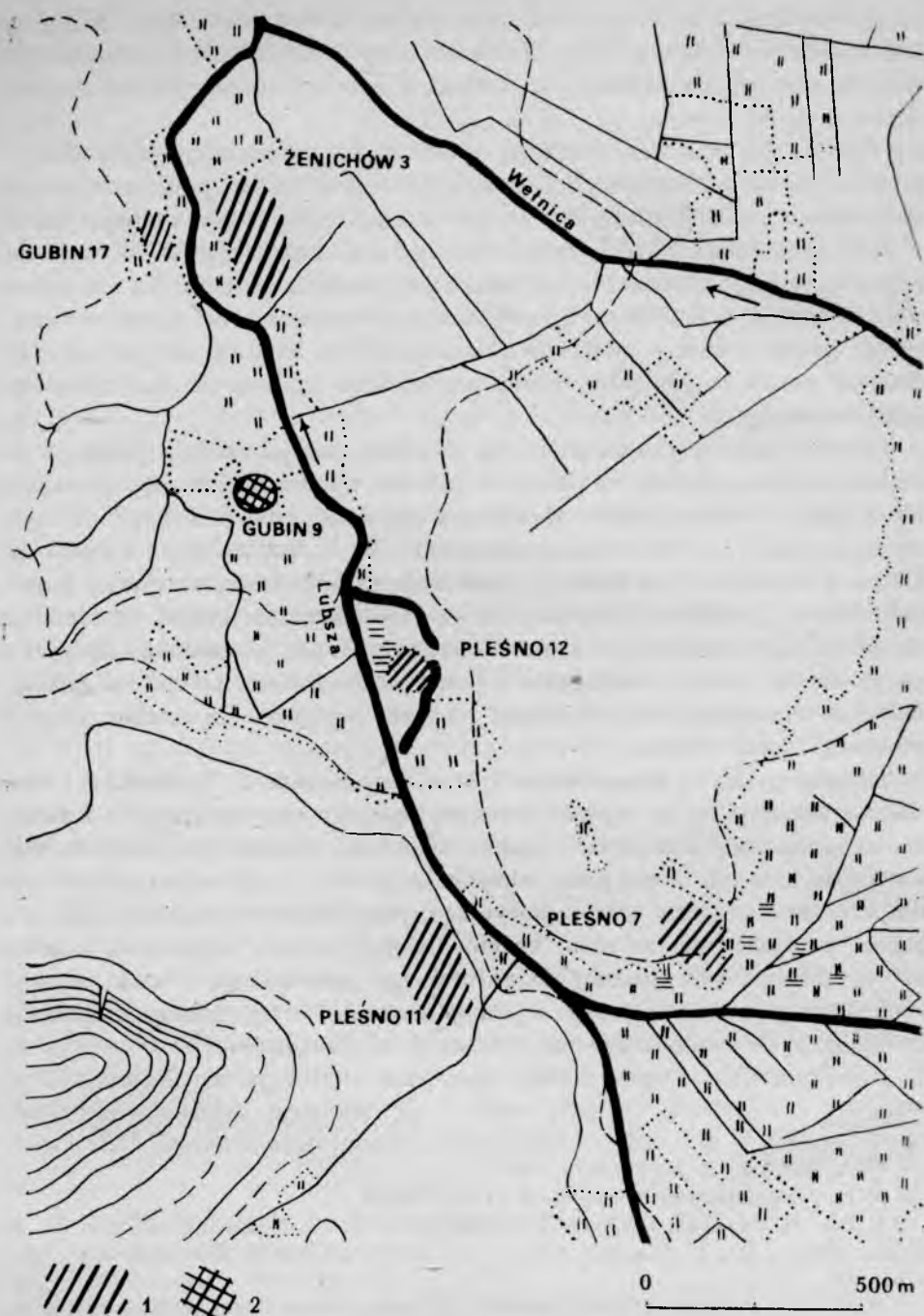
⁵⁵ A. Billert, T. Makiewicz 1971.

⁵⁶ Por. literaturę oraz zbiory ZAN i PKZ Poznań.

⁵⁷ Por. H. Jentsch 1885b, s. 147 - 149; 1886e, s. 11; H. Söhnel 1886, s. 35; R. Behla 1888, s. 113; K. Gander 1925, s. 27; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 65, 107.

⁵⁸ H. Jentsch 1879, s. 370; 1881c, s. 339; 1882b, s. 364 - 365; 1885a s. 26; 1886e, tabl. III, 30; H. Söhnel 1886, s. 35; R. Behla 1888, s. 116; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 65, 107; J. Lodowski 1980, s. 76, 245.

⁵⁹ Por. H. Jentsch 1882b, s. 363 - 364; 367; H. Söhnel 1886, s. 34; R. Behla 1888, s. 116; H. Jentsch 1892a, s. 2; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967 s. 65, 107; J. Lodowski 1980, s. 245.

Ryc. 3. Osadnictwo ze środkowych faz wczesnego średniowiecza w okolicy grodu na st. 9 w Gubinie. 1 — osada, 2 — grodzisko

Fig. 3. Les habitations des phases moyennes du haut Moyen-Âge dans les environs de castrum au site 9 à Gubins; 1 — village, 2 — enceinte fortifiée

st. 5⁶⁰. W ciągu XIX i XX w. prawie całkowicie zniszczony (zniwelowany) znajduje się na obszarze dużego kompleksu łąk między dwoma korytami Lubszy na naturalnej wydmie. Cały gród był posadowiony na sztucznym bruku kamiennym. Zbliżony kształtem do owalu 82 m (O-W) × 60 m (N-S). W XIX w. sięgał on jeszcze wysokości 6 m, mając kształt kopca⁶¹. Poza liczną ceramiką ze środkowych faz wczesnego średniowiecza odkryto tu wspomniane wyżej: misę żelazną, ostrogę, a także przęśliki, szydła, oselki, groty strzał, grot włóczni, fragment grzebienia. Wyjątkowym znaleziskiem jest czaszka ludzka — 35-letniego mężczyzny⁶².

Jeszcze dalej na południe położony jest gród w Starosiedlu na st. 3⁶³. Obiekt ten znajduje się między dwoma korytami Lubszy na łąkach. Grodzisko w Starosiedlu w latach dwudziestych zostało w całości przebadane przez C. Schuchhardta. W myśl ustaleń tego badacza gród został zbudowany przez ludność kultury łużyckiej. Ślady nawarstwiającego się osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza ograniczają się do pozostałości jednej zagrody. Brak danych o umocnieniach z tego okresu zdaje się przemawiać za tym, że istniejąca tu zagroda z okresu wczesnego średniowiecza została założona przy wykorzystaniu pozostałości grodu kultury łużyckiej, trudno jednak uznać obiekt za gród z tego czasu. Wobec niezbyt precyzyjnego przedstawienia wyników badań wykopaliskowych nie można jednak całkowicie wykluczyć jego istnienie. Ceramika odkryta w trakcie badań w 1926 r. pochodzi ze środkowych i późnych faz wczesnego średniowiecza⁶⁴.

Lokalizacja grodu w Jasienicy polega na nieporozumieniu⁶⁵, przypuszczalnie chodzi tu o gród w Jasieniu.

Wszystkie omówione grody i osady znajdowały się na brzegach Lubszy, kilka następnych związanych jest z osadnictwem nad Wodrą.

Najdalej na północ wysuniętym, leżącym nad Nysą Łużycką, lecz niedaleko ujścia Wodry, jest grodzisko na st. 1 w Polanowicach identyfikowane z Niemczą Łużycką. Grodzisko położone jest na krawędzi terasy na wzgórzu górującym nad doliną Nysy Łużyckiej, ma ono kształt owalny o średnicach u podstawy

⁶⁰ E. Kästner 1830, s. 35; Gattig 1832, s. 77 - 81; H. H. Preusker 1844, tabl. VI, 28a; O. Schuster 1869, s. 98; H. Jentsch 1876, s. 319; 1877, s. 276; 1881b, s. 181; 1882b, s. 358; 1884a, s. 437; H. Söhnle 1886, s. 32; H. Jentsch 1886a, s. 196; 1886b, s. 387; 1886f, s. 658; 1887a, s. 291; R. Behla 1888, s. 116, 358; H. Jentsch 1889a, s. 225; 1890, s. 18 - 23, 37 - 46, 79 - 80; 1892a, s. 15 - 16; 1893a, s. 567; 1894a, s. 11 - 15, 21; 1894c, s. 319 - 322; E. Petersen 1939, s. 52; B. Kostrzewski 1951, s. 167; J. Żak 1959, tabl. VII, 4; J. Herrmann 1968, s. 54; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, 65, 107; Z. Hilezerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 109; J. Lodowski 1980, s. 249.

⁶¹ Por. H. H. Preusker 1844, tabl. 28a.

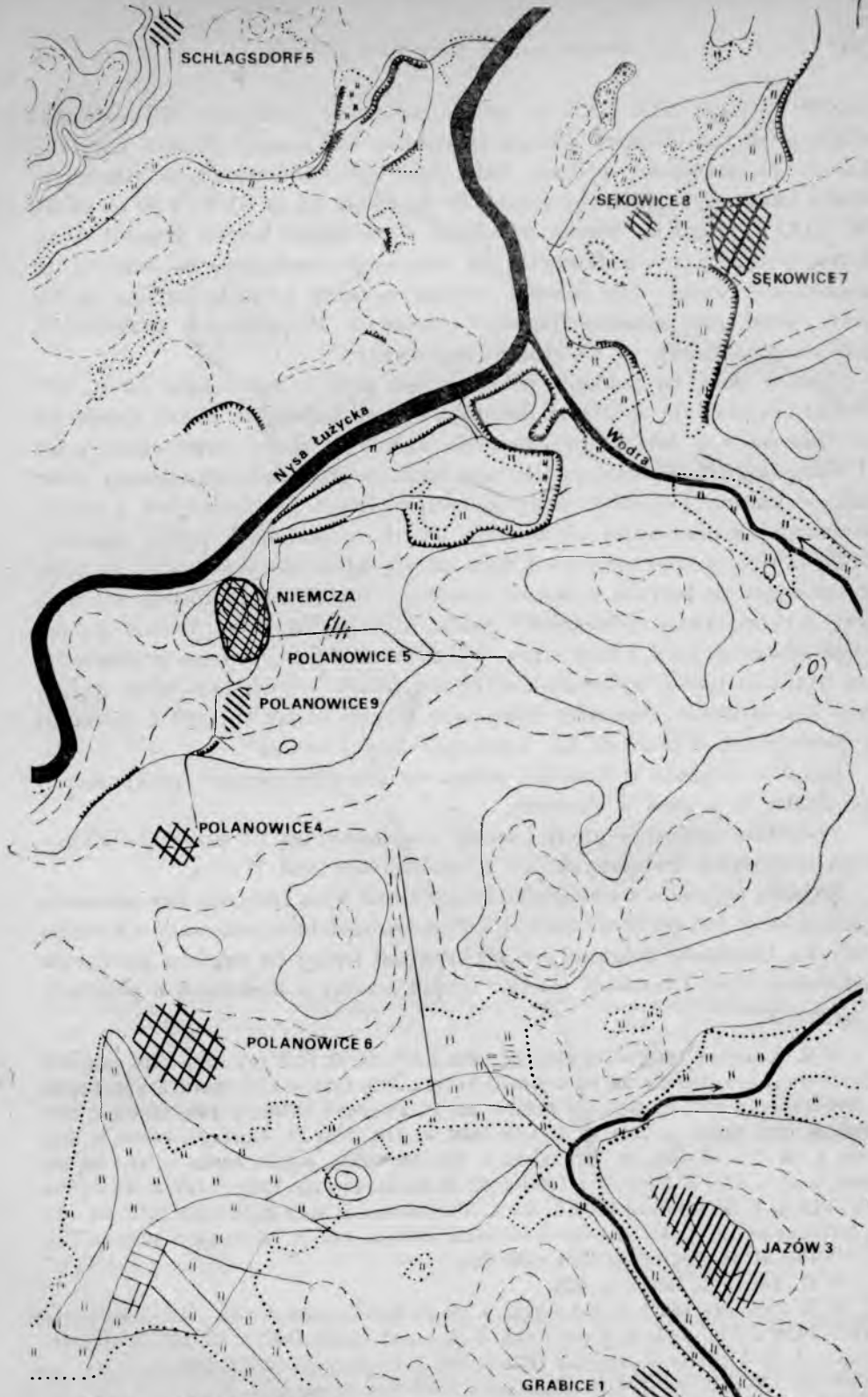
⁶² H. Jentsch 1894b, s. 322.

⁶³ H. Jentsch 1882b, s. 357; 1892a, s. 18; R. Behla 1888, s. 116 - 117; C. Schuchhardt 1928, s. 178 - 195; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 65, 107; Z. Hilezerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 109; J. Lodowski 1980, s. 249.

⁶⁴ IX - X wiek wg C. Schuchhardta 1928, por. tamże tabl. 7.

⁶⁵ Por. Z. Hilezerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, ryc. 11 - 12.

145 m (O-W) × 175 m (N-S), w obrębie korony wałów 85 m × 115 m, zatem powierzchnia jego podstawy wynosi około 2 ha, a w obrębie korony wałów około 0,8 ha. Mimo intensywnej gospodarki rolnej wały zachowały się do wysokości 3 m, a maksymalna grubość nawarstwień grodów wczesnośredniowiecznego i kultury łużyckiej wynosi 7,5 m. W trakcie niszczenia grodu odkryto ślady kilku budynków i bogaty materiał ruchomy. Poza ceramiką ze środkowych i późnych faz wczesnego średniowiecza, odkryto przeszliki, szydła, żarna, noże, siekiere, fragment miecza, motykę, kablak wiadra, krzesiwo, grot strzały, 3 ostrogi, pierścień szklany, paciorek z bursztynu, 2 denary krzyżowe, kości zwierzęce, polepę. Wbrew ostatnio rozpowszechnionemu pogładowi⁶⁶ początki tego grodu czasowo nie różnią się od innych z najbliższych okolic. Zarówno w trakcie starszych badań⁶⁷, jak i kilkakrotnych badań powierzchniowych w ostatnich latach, odkryto liczne ułamki naczyń ze środkowych faz wczesnego średniowiecza. Mniejsza ich ilość niż materiałów z innych okresów może być spowodowana tym, że znajdują się pod grubymi młodszymi nawarstwieniami. Można się także liczyć z tym, że gród ze środkowych faz, podobnie jak poprzednio omówione, był znacznie mniejszy od obecnie zachowanego, stąd znacznie mniejsza liczba materiału z faz środkowych. Mimo dużej ilości materiałów i bogatej literatury⁶⁸, wiele podstawowych zagadnień związanych z problematyką tego grodu wymaga rozwiązania, a jedyną drogą prowadzącą do tego celu jest podjęcie systematycznych prac wykopaliskowych na grodzisku.

Bardziej na południe położony jest gród w Luboszycach na st. 10. Odkryto go w roku 1978 w trakcie badań powierzchniowych ZAN. Ma on kształt kopca o średnicy około 100 m i wysokości względnej 1 m. Dzisiejszy stan jest wynikiem intensywnej długotrwałej orki. Można przypuszczać, że pierwot-

⁶⁶ J. Lodowski 1969, s. 322; A. Wędzki 1968b, s. 387; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 89, przyp. 133.

⁶⁷ Np. H. Jentsch 1882a, s. 112, ryc. 6 - 7; 1886c, ryc. 3; 1889a, tabl. IV, 29, 33, 34.

⁶⁸ Buckatzsch 1823, s. 61; Buchau 1826, s. 11 - 18; J. G. Grimm 1832, s. 40 - 43; 1837, s. 308 - 309; 1840, s. 64 - 67; H. H. Preusker 1844, tabl. VI, 30; H. Jentsch 1876, s. 319; 1877, s. 273, 295; 1878, s. 367; 1881a, s. 92; 1882a, s. 112 - 128; 1882b, s. 365 - 367; 1883a, s. 51; H. Söhnel 1886, s. 18, 36 - 38; R. Virchow 1886, s. 567 - 571; H. Jentsch 1886b, s. 388; 1886c, s. 583 - 595; 1886e, s. 26; 1887a, s. 291, ryc. 6 - 7; 1887b, s. 465; 1887c, s. 508; R. Behla 1888, s. 114 - 116; H. Jentsch 1889a, s. 2 - 20; 1894a, s. 11 - 15; H. Böttcher 1893, s. 53; H. Jentsch 1902, s. 261; 1903, s. 31; 76 - 77; W. Neugebauer 1933, s. 83; R. Lehmann 1935, s. 7 - 8; E. Petersen 1939, s. 51; 183; B. Kostrzewski 1951, s. 167; L. Tyszkiewicz 1964, s. 9; A. Wędzki 1968b, s. 387; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 65; A. Balowa 1969, s. 42; J. Herrmann 1968, s. 35, 180 - 181; R. Lehmann 1968, s. 7, 9, 10; J. Lodowski 1969, s. 321 - 322; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 89; J. Lodowski 1980, s. 246.

Ryc. 4. Osadnictwo wczesnośredniowieczne w okolicy grodu Niemczy Łużyckiej. 1 — wczesna faza, 2 — środkowe fazy, 3 — późne fazy wczesnego średniowiecza

Fig. 4. Les habitations du haut Moyen-Âge dans les environs de castrum à Niemcza Łużycka. 1 — phase initiale, 2 — phases moyennes, 3 — phases finales du haut Moyen-Âge

nie obiekt był znacznie wyższy, miał za to mniejszą średnicę. Grodzisko znajduje się na cyplu niskiej terasy wcinającej się w łąki nad Wodrą, od której oddalone jest o 20 - 30 m. Niezbyt liczny materiał ceramiczny pochodzi ze środkowych faz wczesnego średniowiecza.

Trzecim związanym z osadnictwem nad Wodrą jest gród w Datyniu⁶⁹. W drugiej połowie XIX w. miał jeszcze zachowane wały do wysokości 1 m, przy średnicy około 120 m⁷⁰. Jednak już wtedy nie były one zbyt czytelne, jeśli za grodzisko uznawano także całą kępę, na której się ono znajduje, o średnicy około 240 m⁷¹. Dziś lokalizacja grodu jest bardzo utrudniona, jego ślady w terenie są słabo czytelne, a wysokość nie przekracza 50 cm. Średnica podwyższenia, które można uznać za ślad grodu wynosi 110 - 120 m. Bogaty materiał ceramiczny pochodzi ze środkowych faz wczesnego średniowiecza.

Kolejne grodziska można wiązać z osadnictwem nad dolną Nysą Łużycką. Grupują się one w okolicach Forst i na północ od Gubina. Z pięciu grodów wymienianych w okolicach Forst (w Forst, Zasiokach, Mulknitz, Bademeusel i Bahren) wszystkie budzą poważne wątpliwości co do charakteru i chronologii. Wyniki weryfikacji prowadzą do stwierdzenia⁷², że żaden z nich nie jest grodem wczesnośredniowiecznym. W Forst-Keune i Zasiokach brak podstaw do wydzielenia grodów. W pozostałych wypadkach brak jakichkolwiek danych pozwalających na wydzielenie stanowisk wczesnośredniowiecznych⁷³. Zatem należy się liczyć z tym, że nie było w okolicy Forst lub co bardziej prawdopodobne nie został dotychczas odkryty gród wczesnośredniowieczny.

Z dolną Nysą Łużycką i okolicami jej ujścia wiążą się dalsze cztery grody. Idąc od południa pierwszym z nich jest grodzisko w Gross Breesen, Kr. Guben. Grodzisko w kształcie kopca o średnicy 50 m, znajduje się na łące⁷⁴, nad niewielkim strumykiem dopływem Nysy Łużyckiej. Materiał ceramiczny pochodzi ze środkowych faz okresu wczesnego średniowiecza.

Kolejne grodzisko znajduje się w Coschen, Kr. Eisenhüttenstadt⁷⁵. Grodzisko jest bardzo zniszczone, o średnicy N—S — 46 m, przy końcu XIX w. zachowane jeszcze do wysokości 2,5 m. Ceramika pochodzi ze środkowych i późnych faz wczesnego średniowiecza⁷⁶.

⁶⁹ H. Jentsch 1882b, s. 365; 1884b, s. 190 - 191; H. Söhnel 1886, s. 31; H. Böttcher 1892, s. 292 - 293; O. F. Gandert 1934, s. 113; G. Domański 1966, s. 33; 1968, s. 310 - 312; R. Grenz 1970, s. 62; Z. Hilezerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 109; J. Lodowski 1980, s. 242.

⁷⁰ H. Böttcher 1892, s. 292 - 293.

⁷¹ Por. H. Söhnel 1886, s. 31.

⁷² E. Kirsch 1972, s. 132.

⁷³ Por. *ibidem*, *passim*.

⁷⁴ H. Jentsch 1890b, s. 51; J. Herrmann 1968, s. 67, 152, 179, 181, 304; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 66, 107.

⁷⁵ Być może była tu także osada otwarta — por. H. Jentsch 1886e, s. 21.

⁷⁶ H. Jentsch 1877, s. 297; 1882b, s. 365 - 366; 1883a, s. 53 - 54; 1886e, s. 21; R. Behla 1888, s. 113; E. Petersen 1939, s. 49, 183; J. Herrmann 1968, s. 68, 288;

W literaturze⁷⁷ wspomniane są w tym rejonie także dalsze grody w Schlagsdorf, Buderose-Coschen, Budoradzu, Bresinchen i Sprucke. W wypadku grodu w Schlagsdorf taka klasyfikacja oparta jest na nieporozumieniu, w źródłach jest mowa o osadzie otwartej⁷⁸. W miejscowości Sprucke mamy raczej do czynienia z zamkami z późniejszego okresu⁷⁹.

Wątpliwości budzi także lokalizowanie grodziska w Bresinchen⁸⁰. Obiekt ten bez materiału usytuowany na zboczu wzgórza trudno uznać za grodzisko, stąd pomijany jest w części nowszej literatury⁸¹.

W wypadku grodziska w Budoradzu i Buderose-Coschen chodzi o jeden obiekt. W XIX w. znajdował się on na polach wsi Budoradz (Buderose) leżących po zachodniej stronie Nysy, mimo iż wieś leży na prawym brzegu. W drodze zamiany grunty te przeszły do wsi Coschen, stąd używanie obu nazw łącznie⁸². Obecnie obiekt — omówiony wyżej — znajduje się we wsi Coschen.

Kolejne dwa grodziska znajdują się na zachód od ujścia Nysy, na północnej krawędzi interesującego nas obszaru. Grodzisko w Wellmitz Kr. Eisenhüttenstadt (znane także jako Neuzelle-Torfmoor) zachowane jest w postaci szczątkowej. Jego średnica wynosi około 40 m. Ceramika pochodząca z tego grodziska należy do środkowych faz wczesnego średniowiecza⁸³.

Ostatni z lewobrzeżnych grodów znad Nysy Łużyckiej różni się wyraźnie od pozostałych (choć ma pewne nawiązania w położeniu i wielkości do Niemcy). Grodzisko w Neuzelle, Kr. Eisenhüttenstadt (Neuzelle-Wenzelsburg) w przeciwieństwie do wszystkich dotychczas omówionych znajduje się na cyplu wysoczyzny. Kształt cypla spowodował, że ma ono kształt zbliżony do wydłużonego trójkąta⁸⁴, o wysokości 130 m i podstawie około 60 m (zatem powierzchnia podstawy wynosi około 0,8 ha). Gród został w całości prawie zniszczony m. in. także przez późniejsze budowle średniowieczne. W materiale występuje ceramika typu tornowskiego i feldberskiego⁸⁵. Gród ten został

A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 65 - 66, 107; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 109.

⁷⁷ Por. A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967 *passim*.

⁷⁸ Por. H. Jentsch 1883b, s. 343 - 396, tak też J. Herrmann 1968, s. 304.

⁷⁹ Por. H. Jentsch 1892a, s. 15; K. Gander 1925, s. 26 - 27.

⁸⁰ H. Jentsch 1877, s. 297; 1882b, s. 366; 1885a, s. 5; R. Behla 1888, s. 113; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 111.

⁸¹ J. Herrmann 1968.

⁸² Por. H. Jentsch 1886e, s. 21.

⁸³ L. Alfieri 1880, s. 224; H. Jentsch 1881c, s. 340; 1882b, s. 366; 1886e, s. 25; R. Behla 1888, s. 114; H. Grosse 1930, s. 123 - 134; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 66, 107; J. Herrmann 1963, s. 195; 1964, s. 269; 1968, s. 288.

⁸⁴ J. Herrmann 1968, ryc. 29e.

⁸⁵ H. Jentsch 1877, s. 297; L. Alfieri 1880, s. 224 - 225; H. Jentsch 1881c, s. 340; 1882b, s. 366; 1886e, s. 25; R. Behla 1888, s. 114; H. Grosse 1930, s. 123 - 134; ryc. 4 - 8; J. Herrmann 1963, s. 195, ryc. 5; 1964, s. 269; 1968, s. 67, 288; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 66, 107.

zaliczony do dużych grodów z ceramiką feldberską, przez co miał nawiązywać⁸⁶ do grupy grodów o zbliżonej wielkości i materiale z Ziemi Lubuskiej⁸⁷. W tym wypadku wydaje się jednak, że nawiązania ograniczają się do wysoczyznowego położenia niektórych z nich i ceramiki feldberskiej. Gród w Neuzelle jest jednak nieproporcjonalnie mały.

Zatem łącznie, na omawianym terenie, można wyodrębnić dziewięć grodzisk i one reprezentują budownictwo obronne regionu gubińskiego. Jak już poprzednio wspomniano brak podstaw dla szczegółowego opracowania zagadnienia chronologii stanowisk osadniczych, w tym także i grodów. Na wszystkich znaleziono ceramikę ze środkowych (B—C) faz wczesnego średniowiecza. Ceramikę z późnych faz poza pojedynczymi ułamkami stwierdzono tylko na grodziskach w Niemczy i Coschen. Stąd wniosek, że w środkowych fazach możemy się liczyć z istnieniem wszystkich dziewięciu grodów (trudno stwierdzić czy przez cały ten okres), a w późnych fazach wczesnego średniowiecza tylko grodów w Niemczy i Coschen. Pomijamy tu zagadnienia związane z powstaniem przy końcu omawianego okresu lokacyjnych miast w Gubinie i Forst.

Jak wspominaliśmy wszystkie grodziska zachowane są w stanie szczątkowym. Stopień ich zniszczenia jest tak duży, że nawet określenie pierwotnej średnicy napotyka poważne trudności, a jakiegokolwiek szczegóły konstrukcji są całkowicie nieczytelne. Silne uszkodzenie większości grodzisk przy braku badań wykopaliskowych powoduje, że trudno jednoznacznie wypowiedzieć się na temat istnienia osad przygodowych. Występowanie ceramiki na powierzchni w okolicy grodzisk może być wynikiem ich rozorania lub innego rodzaju niwelacji. Duża intensywność występowania ceramiki i ukształtowanie terenu (nieznaczne wyniesienia terenowe) kazały się liczyć z możliwością istnienia takich osad przy grodzie w Gubinie (od strony południowej), Stargardzie (od strony południowo-wschodniej), Luboszycach (od strony południowej), Niemczy (od strony południowej).

Sądząc po zachowanych śladach, wszystkie grody datowane na środkowe fazy wczesnego średniowiecza (za wyjątkiem grodu w Neuzelle i wcześniejszego grodu w Niemczy, o którego kształcie nic nie wiemy) należały do grodów małych o średnicach do około 80 m, a więc powierzchni wnętrza 0,2 - 0,3 ha. Grody tego typu są szeroko współcześnie rozpowszechnione na terenach sąsiednich, występując obok grodów większych⁸⁸. W tym wypadku należy jednak podkreślić, że sytuacja zaobserwowana na naszym terenie jest identyczna w stosunku do zaobserwowanej w zachodniej części Dolnych Łużyc, gdzie podstawową formą są małe gródki z ceramiką tornowską⁸⁹. Typowe

⁸⁶ J. Herrmann 1968, s. 41 i n.

⁸⁷ Por. J. Herrmann 1964.

⁸⁸ A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 73 - 75; Z. Hilczerówna 1967, s. 188 - 191; J. Lodowski 1980, s. 96 - 104.

⁸⁹ J. Herrmann 1968, s. 52, 146 - 155. *ryc.* 24 i 30.

jest także położenie naszych grodów⁹⁰, a także przypuszczalnie podobne rozplanowanie wnętrza⁹¹.

Wyraźnie różny jest gród w Niemczy, a ściślej jego pozostałości pochodzące z późnych faz wczesnego średniowiecza. Jednak nawet wśród grodów zbliżonego typu wyróżnia się swoją wielkością⁹². Na podstawie obserwacji dzisiaj zachowanych śladów i opisów z czasu jego niszczenia można sugerować, że pierwotny gród nie różnił się wielkością od sobie współczesnych, a jego rozbudowa nastąpiła przez dobudowanie wału obejmującego znacznie większą przestrzeń od strony wschodniej, stąd nerkowaty jego kształt dzisiaj. Przebudowa nastąpiła przypuszczalnie w X w., brak niestety podstaw do precyzyjniejszego umiejscowienia w czasie tego faktu.

Kluczowe położenie przy przeprawie przez Nysę na szlaku wiodącym ze środkowych Niemiec przez Łużyce na Śląsk i do Wielkopolski, na trasie wszystkich wypraw wojennych cesarzy niemieckich od X do XII w. na Polskę i polskich na zachód, sprawiło że był on bardzo ważnym strategicznie punktem, którego posiadanie dawało możliwości kontrolowania znacznego odcinka tej trasy. Wydaje się pewne, że przebudowę tego obiektu należy wiązać z którymś z wczesnofeudalnych państw tej części Europy.

Wychodząc od nazwy interpretowanej jako miejsca osadzania jeńców⁹³ można się liczyć ze związkiem tego grodu, podobnie jak Niemczy śląskiej, z państwem czeskim. Możliwe jest także, że zostały rozbudowane jako zabezpieczenie podbojów państwa Polan lub jako placówka graniczna państwa pierwszych Piastów.

Wspomniane punkty osadnicze znajdują się na niewielkim zwartym obszarze nad dolną Nysą Łużycką. Obszar ten wydziela się także pod względem geograficznym. Cały region gubiński jak i tereny otaczające mają krajobraz ukształtowany działaniem lodowca. Przy równoległe biegnących po osi wschód-zachód wzgórzach morenowych i płaskich terenach zandrowych⁹⁴, jest to krajobraz bardzo urozmaicony. Po osi północ-południe przecina ten obszar dolina Nysy Łużyckiej⁹⁵, zbliżony kierunek mają także jej dopływy. Podobnie jak w całej strefie środkowego Nadodrza gleby są piaszczyste, jednak na obszarze moren dennych i czołowych nad dolną Lubszą i Wodrą bardziej urodzajne⁹⁶ i do dziś wykorzystywane rolniczo⁹⁷, natomiast równiny zandrowe są nieurodzajne, najczęściej pokryte lasami⁹⁸. Urodzajne są także mady rzeczne

⁹⁰ Por. J. Herrmann 1968, ryc. 25 - 27.

⁹¹ J. Herrmann 1966, ryc. 53 - 54.

⁹² Por. J. Herrmann 1968, s. 197.

⁹³ S. Urbańczyk 1967, s. 386.

⁹⁴ S. Zajchowska 1950, s. 17.

⁹⁵ S. Zajchowska 1970, s. 41.

⁹⁶ Ibidem, s. 45 - 46.

⁹⁷ S. Żynda 1978, ryc. 1 i 3.

⁹⁸ S. Zajchowska 1970, s. 46, ryc. 9; S. Żynda 1978, ryc. 3.

Ryc. 5. Osadnictwo z wczesnej fazy wczesnego średniowiecza. 1 — osada, 2 — grodzisko

Fig. 5. — Les habitations de la phase initiale du haut Moyen-Âge. 1 — village, 2 — enceinte fortifiée

występujące w dolinie Nysy Łużyckiej i Wodry⁹⁹. Wspomniane tereny nadają się do gospodarki rolnej i tylko one dziś, jak i w pradziejach (na co wskazuje zasięg osadnictwa), były do tych celów wykorzystywane.

Analiza map osadnictwa prowadzi do wniosku, że we wszystkich fazach wczesnego średniowiecza teren międzyrzecza Nysy Łużyckiej i dolnej Lubszy oraz doliny Nysy Łużyckiej od tego miejsca do ujścia był otoczony ze wszystkich stron pustkami osadniczymi. Obszary nie zamieszkane miały szerokość w różnych okresach od kilkunastu do kilkudziesięciu kilometrów.

W pierwszej fazie osadnictwa reprezentowanej przez obiekty z ceramiką praską i zbliżoną, trudno mówić o skupisku osadniczym. Dotychczas znane osady rozrzucone są na całym prawie obszarze międzyrzecza dolnej Nysy i Lubszy, na obszarze zajętem potem przez gęste osadnictwo. Rozmieszczenie ich wskazuje, że właśnie wtedy zostały położone podwaliny osadnictwa, które w późniejszych fazach rozrastało się ilościowo, nieznacznie tylko powiększając swój zasięg. Być może przyczyną tego faktu było zasiedlenie już w pierwszej fazie prawie całego obszaru o optymalnych warunkach naturalnych, podczas gdy w fazach późniejszych zasiedlano tylko w razie konieczności tereny gorsze. Można tu jeszcze dodać, że zasięg intensywnego osadnictwa nie zmienił się na tym obszarze do dni dzisiejszych.

Najbliższy obszar zasiedlony znajdował się przy ujściu Bobru do Odry w okolicy Krosna, gdzie współczesne materiały odkryto na osadach w Osiecznicy¹⁰⁰ i grodzisku w Połupinie¹⁰¹.

W środkowych (B—C) fazach wczesnego średniowiecza następuje duży skok w gęstości osadnictwa, zmienia się także jego jakość. W miejsce osad, które dzięki położeniu mogły mieć charakter obronny (np. Datyń 4, Sadzarzewice 7) pojawiają się osady obronne — grody. Obraz osadnictwa, jakim dysponujemy dla środkowych faz wczesnego średniowiecza, może być oczywiście wynikiem nałożenia się na siebie kilku różnoczasowych obrazów, lecz przy wspomnianym uprzednio stanie badań, błędów z tym związanych nie można uniknąć. Dlatego biorąc pod uwagę możliwość popełnienia błędów traktujemy całość osadnictwa ze środkowych faz wczesnego średniowiecza jako jedność.

Osadnictwo ze środkowych faz, zbliżone zasięgiem do tego z fazy poprzedniej, wyraźnie jest uzależnione od rozmieszczenia grodów. Zasięg osadnictwa nie przekracza odległości 3 km od grodów. Widoczne są wyraźne skupienia osad wokół grodów (rys. 3). Od tej reguły rozmieszczania osad-

⁹⁹ B. Dobrzański, S. Kowaliński, F. Kuźnicki, T. Witek, S. Zawadzki 1974; J. Herrmann 1968, ryc. 1.

¹⁰⁰ E. Dąbrowski 1971, s. 40 - 42, 59 - 60, ryc. 1 - 5; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 107, 109; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 109; J. Lodowski 1980, s. 220.

¹⁰¹ E. Dąbrowski 1965, s. 58; 1967, s. 36 - 37; 1968, s. 299 - 316; 1970, s. 219 - 220; 1971, s. 39; A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, s. 65, 107; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 73, 109; J. Lodowski 1980, s. 94, 246 - 247.

Ryc. 6. Osadnictwo ze środkowych faz wczesnego średniowiecza. 1 — osada, 2 — znalezisko luźne, 3 — cmentarzysko, 4 — grodzisko

Fig. 6. Les habitations des phases moyennes du haut Moyen-Âge. 1 — village, 2 — trouvaille isolée, 3 — cimetière, 4 — enceinte fortifiée

nictwa z tej fazy w postaci zespołów: gród i kilka otaczających go osad¹⁰², odchylają się dwa skupiska; brak grodu w skupisku osad Starosiedle 3 i 6, Jałowice 1, Koło 4 i 6, Biecz 7 oraz nad Nysą Łużycką w okolicy Forst, gdzie zanotowano znaleziska ceramiki z tego okresu w Naundorf, Kr. Forst¹⁰³, Forst-Nossdorf¹⁰⁴ i Brożku¹⁰⁵. W pierwszym wypadku należy się liczyć z tym, że rolę grodu mogła pełnić osada na grodzisku kultury łużyckiej w Starosiedlu na st. 3 albo istniało grodzisko, które uległo całkowitemu zniszczeniu. Wychodząc od analizy zasięgu wspomnianego skupiska osad, należy się liczyć z tym, że gród znajdował się w pobliżu jego centralnego punktu, a więc kolo wsi Grodziszczce. Nazwa wsi sugeruje, że w jej pobliżu lub w obrębie znajdował się pierwotnie gród. W drugim wypadku również można się liczyć z istnieniem grodu w okolicy Forst. W tym jednak wypadku prawdopodobieństwo jest daleko mniejsze, gdyż ślady osadnicze we wszystkich wypadkach ograniczają się do pojedynczych ułamków ceramiki¹⁰⁶, co utrudnia datowanie całości osadnictwa, a z drugiej strony każe się liczyć z tym, że na środkowe fazy wczesnego średniowiecza mógł przypaść czas okresowych penetracji zamienionych w stałe osadnictwo w okresie późniejszym.

Zarówno zasięg osadnictwa, jak i jego gęstość oraz oparcie się na siatce grodów, dają obraz zwartej jednostki osadniczej. Obraz zwartości osadnictwa pogłębia otoczenie go przez duże obszary niezasiedlone, jak i znaczna odległość od najbliższych grodów poza tym skupiskiem osadniczym.

Położenie grodzisk w Gross Breesen, Kr. Guben i Coschen, Kr. Eisenhüttenstadt w pewnym oddaleniu od skupienia osadniczego w widłach dolnej Lubszy i Nysy, a jeszcze dalej grodzisk w Wellmitz i Neuzelle, Kr. Eisenhüttenstadt, każe poruszyć sprawę przynależności lub związków tych grodów ze wspomnianym skupiskiem. Odległości między grodami nad Lubszą i Wodrą są bardzo regularne i wynoszą około 5 km, tymczasem odległość między grodem Gubin 9 (najdalej na północ wysunięty z grodów nad Lubszą) a grodem w Gross Breesen sięga 9,5 km, od niego do grodu w Coschen około 4 km, od Coschen do Wellmitz około 7 km i od Wellmitz do Neuzelle około 4 km. Trzeba tu jeszcze dodać, że dalej na północ położony, najbliższy gród — w Wiesenau, Kr. Eisenhüttenstadt odległy jest o 15 km i na całej tej przestrzeni brak jakichkolwiek śladów osadnictwa po obu stronach Odry¹⁰⁷, podczas gdy między Gubin 9 a Gross Breesen stwierdzono liczne ślady w Gubinie i Guben. W tej sytuacji najprawdopodobniejszą jest granica zasiedlenia między Wiesenau a Neuzelle. Pewnie rysują się pozostałe granice tego skupiska osadniczego.

¹⁰² Układ taki jest powszechny w tej strefie kulturowej, por. Z. Hilezerówna 1967, s. 186 - 189; 1968, s. 74.

¹⁰³ P. Decker 1935, s. 135; J. Herrmann 1968, s. 304; R. Grenz 1970, s. 72; E. Kirsch 1972, s. 144.

¹⁰⁴ J. Herrmann 1968, s. 304; E. Kirsch 1972, s. 140.

¹⁰⁵ L. Zotz 1939, s. 14.

¹⁰⁶ E. Kirsch 1972, s. 132; L. Zotz 1939, s. 14.

¹⁰⁷ Por. A. Urbańska, S. Kurnatowski 1967, ryc. 11.

Od zachodu poza kilkoma stanowiskami nad Nysą, międzyrzecze tej rzeki i Szprewy jest niezasiedlone. Wyjątkiem jest osada w Kathlow, Kr. Cottbus¹⁰⁸, leżąca idealnie w środku między skupiskiem osadniczym z zachodniej części Dolnych Łużyc nie przekraczającym Szprewy a skupiskiem w regionie gubińskim¹⁰⁹. Jest to jedyny punkt osadniczy między dolinami obu wspomnianych rzek¹¹⁰.

Na południe od skupiska gubińskiego rozciąga się szeroki pas niezasiedlony stanowiący granicę górno- dolnołużycką¹¹¹. Również na wschód aż do doliny dolnego Bobru ciągnie się pustka osadnicza. Jedyne w kierunku południowo-wschodnim mamy czytelne ślady współczesnego osadnictwa zgrupowane w dorzeczu górnej Lubszy. Najbliższe skupisku gubińskiemu są osada i grodzisko w Nowińcu¹¹². Wiążą się one z dalszymi obiektami znad górnej Lubszy, skąd znamy współczesne (ze środkowych faz) grodzisko w Górcie¹¹³, Biedrzychowicach Dolnych¹¹⁴ i Żarach¹¹⁵ oraz osadę w Żarach¹¹⁶.

Grodzisko w Nowińcu odległe jest od najbliższego z regionu gubińskiego (Datynia) o 18 km, a od najbliższej osady o 14 km. Do dziś obszar rozdzielający te obiekty jest dużym kompleksem lasów i podmokłych łąk, które przypuszczalnie stanowiły granicę między oboma skupiskami. Odległość od skupiska gubińskiego do skupiska osadniczego znad Szprewy wynosi około 18 km.

Ponieważ bogata problematyka późniejszych faz wczesnego średniowiecza wykracza daleko poza wąskie ramy tego opracowania ograniczono się jedynie do przedstawienia kilku zagadnień jako tła porównawczego dla uwypuklenia przemian, jakie zaszły w stosunku do okresów wcześniejszych.

Pierwszym rzucającym się w oczy jest zasięg osadnictwa z późnych faz wczesnego średniowiecza, nieznacznie tylko odbiegający od stanu z faz poprzednich. Zasięg osadnictwa zwiększa się w środku skupiska, obejmując obszar centrum dzisiejszego Gubina i tereny na północ od niego. Umocnia się skupisko wokół Forst, a bardzo rozrzedzone osadnictwo wkracza na teren międzyrzecza dolnej Nysy i Szprewy. Większość wspomnianych poprzednio grodów nie wykazuje śladów użytkowania w późnych fazach wczesnego średnio-

¹⁰⁸ J. Herrmann 1968, s. 304.

¹⁰⁹ Por. J. Herrmann 1968, ryc. 1.

¹¹⁰ Wspomniane przez J. Herrmanna 1968, s. 304 cmentarzysko w Haasow wydzielone zostało błędnie na podstawie wzmianki w ZfE (H. Jentsch 1886d, s. 596), która odnosi się do Haaso, Kr. Guben — Jazowa, a nie do Haasow, Kr. Cottbus.

¹¹¹ O. F. Gandert 1934.

¹¹² H. Jentsch 1882a, s. 22; 1882b, s. 355; 1890a, s. 23; R. Behla 1888, s. 106; R. Grenz 1970, s. 71; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 111.

¹¹³ R. Behla 1888, s. 123; W. Ratthey 1915, ryc. 3; NM, t. 24; 1936, s. 124; R. Lehmann 1935, s. 15; R. Grenz 1970, s. 62; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 109; J. Lodowski 1980, s. 242.

¹¹⁴ R. Behla 1888, s. 123; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 109; R. Grenz 1970, s. 62; J. Lodowski 1980, s. 240 - 241.

¹¹⁵ R. Grenz 1970, s. 62.

¹¹⁶ J. Lodowski 1980, s. 224.

Ryc. 7. Osadnictwo z późnych faz wczesnego średniowiecza. 1 — osada, 2 — znalezisko luźne, 3 — cmentarzysko, 4 — grodzisko, 5 — miejscowość znana z nadania z roku 1000;

N — Niemcza, P — Póžno, L — Lipna, T — Tarnów, K — Kozów, B — Bieżyce

Fig. 7. Les habitations des phases finales du haut Moyen-Âge. 1 — village, 2 — trouvaill isolée, 3 — cimetière, 4 — enceinte fortifiée, 5 — localité connue du document de l'an 1000; N — Niemcza, P — Póžno, L — Lipna, T — Tarnów, K — Kozów, B — Bieżyce

wieczu. Funkcjonuje nadal gród w Niemczy i w Coschen¹¹⁷. Z licznych osad tylko osiem użytkowano w środkowych i późnych fazach wczesnego średniowiecza. Jest to zastanawiająca rozbieżność, jeśli brać pod uwagę znaczne zagęszczenie się osadnictwa. Przyczyn należy szukać nie tylko w przerwaniu działalności jednych osad i powstaniu innych na skutek zaburzeń typu politycznego, ale także w innych niż poprzednio kryteriach doboru miejsc na osady, aczkolwiek różnice w naszym skromnym materiale są słabo uchwytnie. Jedną z głównych przyczyn, z którą należy się liczyć, była deglomeracja osadnictwa. W środkowych fazach koncentrowało się ono wokół grodów, w późnych objęło stopniowo cały nadający się do osadnictwa obszar, w pierwszej kolejności oczywiście jego odcinki o optymalnych warunkach naturalnych. Jeśli można mówić o skupianiu się osadnictwa, to wyraźnie jego osiami są Lubsza i Wodra, w mniejszym stopniu Nysa Łużycka i Odra. Mimo stopniowej intensyfikacji osadnictwa, na niektórych terenach obserwujemy regres utrzymujący się do końca okresu wczesnośredniowiecznego, jak w okolicy dawnego grodu w Datyniu, gdzie brak większej ilości śladów osadnictwa z późnych faz wczesnego średniowiecza wobec licznych ze środkowych.

Wydzielający się wyraźnie w fazach środkowych obszar skupiska osadniczego nad dolną Nysą Łużycką i jej dopływami, był niewątpliwie odrębną jednostką polityczną. Izolacja osadnicza mogła przyczynić się do wytworzenia odrębności w kulturze materialnej i duchowej. Śladów tych pierwszych nie udało się stwierdzić, jak można sądzić głównie ze względu na zły stan badań. W posiadanym materiale czytelne są silne związki z obszarami nad środkową Szprewą. Na skraju północnym widoczne są wpływy z północy (Neuzelle), z prowincji z ceramiką feldberską¹¹⁸. Można także sugerować związki ze Śląskiem u schyłku środkowych faz wczesnego średniowiecza.

Przedstawiony wyraźnie wyodrębniający się obszar osadniczy sugeruje, że mamy tu do czynienia z odrębną jednostką polityczno-społeczną, przypuszczalnie plemieniem. Niewielki jego zasięg pozwala mówić o tzw. małym plemieniu¹¹⁹, co jednak nie wyklucza pełnej lub częściowej samodzielności, ze związanymi z tym atrybutami, jak struktura wewnętrzna, nazwa, ustalone granice itp.

Fragmentaryczność źródeł, zarówno pisanych jak i archeologicznych, utrudnia lub wręcz uniemożliwia podejmowanie prób charakterystyki takich plemion, tym niemniej wydaje się celowe i wskazane skonfrontowanie obu kategorii źródeł dotyczących omawianego obszaru, tym bardziej że dotychczasowe próby przyniosły nie w pełni zadowalające efekty.

Kluczowe znaczenie w problematyce dotyczącej tego plemienia ma sprawa jego identyfikacji — przede wszystkim ustalenia nazwy. Próby określenia nazwy plemienia zamieszkującego w okolicy dzisiejszego Gubina podejmowano

¹¹⁷ J. Herrmann 1968, s. 288.

¹¹⁸ J. Herrmann 1968, s. 50.

¹¹⁹ Por. Z. Hilczerówna 1965.

już wielokrotnie, biorąc pod uwagę różne przesłanki. Poważnym minusem większości z nich było nieliczenie się z sytuacją geograficzno-osadniczą, co prowadziło wielokrotnie do wniosków upadających przy porównaniu z najbardziej nawet ogólnymi mapami osadnictwa.

Poza kilkoma próbami włączania tego obszaru do większych jednostek z terenów sąsiednich, dwie koncepcje dominują w literaturze przedmiotu. Powszechniej (szczególnie ostatnio) przyjmowana łączy ten obszar lub jego większość z plemieniem Nice¹²⁰. W ostatnich kilkudziesięciu latach zarzucona, często prezentowana w starszej literaturze teza łączyła wspomniany obszar z plemieniem Selpoli¹²¹. Odosobniony jest pogląd łączący go z plemieniem Zara¹²².

Najszerzej jest przyjmowana lokalizacja plemienia Nice w regionie gubińskim. Podstawą takiej lokalizacji jest wzmianka Thietmara¹²³, który opisując pochod cesarza Henryka II na Polskę w roku 1005 mówi: *Inde provinciam Nice vocatam itinere attingens, iuxta Sprewam fluvium castra metatus est*. Dla lokalizacji jest istotne i to, że poprzednim wspomnianym punktem jest Dobry Ług w Łużycach¹²⁴, od którego pochod nie odbywał się być może w linii prostej, a następnym wspomnianym punktem były okolice Krosna¹²⁵. Być może plemienia Nice dotyczy także dokument z roku 965¹²⁶, w którym Otto I nadaje klasztorowi św. Maurycego w Magdeburgu dziesięcinę z miodu: — — *similiter in pagis ita nuncupatis; Niccici et Sprewa ex utraque fluminis parte, quod dicitur Sprewa, necnon et Luzici atque Mrocini*¹²⁷.

Powszechnie przyjęto oparte na tych wzmiankach rozumowanie L. Tyszkiewicza, że „granica zachodnia tego plemionka przebiegała na rzece Sprewie, co zgodnie stwierdzają obydwie wzmianki źródłowe”¹²⁸, co do jego zasięgu „decydującym momentem będzie tu przyjęcie w ślad za Labudą, że głównym grodem Nice (i prawdopodobnie jak u Zara grodem jedynym) musiała być Niemcza Łużycka [...]. Sytuacja jest o tyle ułatwiona, że znamy nie tylko położenie tego grodu na lewym brzegu Nysy, na południe od Gubina, ale również kilka wsi burgwardu niemczańskiego, a więc i plemienia Nice. [...] granica południowa

¹²⁰ O. v. Heinemann 1862, s. 212; F. Curschmann 1906, s. 169 - 170; O. Posse 1881, mapa; G. Labuda 1948, s. 118; 1960, s. 162; L. Tyszkiewicz 1964, s. 7 - 10; J. Herrmann 1968, mapy; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska 1970, s. 88 - 89; J. Nalepa 1968, s. 274; A. Wędzki 1968a, s. 369; J. Lodowski 1980, s. 123 - 124, ryc. 32.

¹²¹ J. G. Worbs 1798, s. 55 - 56; A. Naruszewicz 1836, s. 39; R. Lehmann 1925, s. 31; A. Brückner 1930, s. 48; W. Frenzel 1932, s. 16; B. Stasiowski 1933, s. 72; Z. Kaczmarczyk, K. Pieradzka, M. Szczaniecki 1950, s. 398.

¹²² G. Labuda 1960, s. 162.

¹²³ Liber VI, 22.

¹²⁴ Ibidem, s. 343.

¹²⁵ Ibidem, s. 351.

¹²⁶ Por. L. Tyszkiewicz 1964, s. 8.

¹²⁷ *Monumenta Germaniae Historica*, Diplomata, t. 2, Hannover 1883 nr 303.

¹²⁸ L. Tyszkiewicz 1964, s. 8.

Nice to linia oddzielająca plemiona dolnołużyckie, jak Zara, Nice i Łużyczanie, od plemion górnołużyckich¹²⁹.

Koncepcja ta budzi jednak pewne wątpliwości. Wychodząc od źródeł pisanych i przyjmując, że obie wzmianki dotyczą jednego plemienia (okręgu) trzeba podkreślić, że obie jednoznacznie i precyzyjnie je lokalizują. W obu wypadkach jest to teren nad Szprewą. Brak jakichkolwiek przesłanek w źródłach, by rozciągać go do Nysy Łużyckiej, a tym bardziej dalej na wschód. Jedną z przyczyn takiego postępowania jest to, że obszary nad środkową Szprewą są przypisywane plemieniu Łużyczan¹³⁰, stąd dążność do umieszczenia plemienia Nice poza tym obszarem. Tymczasem jak się wydaje tekst Thietmara nie mówi o plemieniu Nice. Na 22 wypadki, w których Thietmar mówi o terenach określonych plemion słowiańskich używa słowa *pagus*, dwukrotnie *regio*, natomiast *provincia* tak jak w wypadku Nice tylko raz, mówiąc nie bezpośrednio o kraju (Hobolan), lecz o pochodzeniu dwóch braci¹³¹. W tej sytuacji można się liczyć z tym, że *provincia* Nice to nie obszar określonego plemienia, lecz jego część, teren zależny lub wcześniej należący do plemienia Nice i stąd zachowujący dawną nazwę. Możliwości można tu mnożyć. W takiej sytuacji byłby także wy tłumaczalny brak o nich wzmianek w różnych dokumentach współczesnych wspominających inne plemiona.

Co do lokalizacji tego okręgu, to zgodnie ze źródłami, znajdował się on nad Szprewą w środkowym jej biegu, a więc na szlaku prowadzącym przez Łużyce, obszar nad dolną Nysą Łużycką, okolice ujścia Bobru, dalej do Wielkopolski, a wzdłuż Odry w głąb Śląska. W zgodzie ze źródłami może być także jego lokalizacja nad Szprewą i Schwielochsee, gdzie znajduje się niewielki terytorialnie obszar osadniczy z trzema grodami¹³², odseparowany nieco od głównego trzonu osadnictwa Łużyczan, a jednocześnie sąsiadujący ze wspomnianymi w nadaniu z 965 r. plemionami Łużyczan i Szprewian¹³³.

Lokalizacja Nice także od strony analizy osadnictwa wczesnośrednio-wiecznego, a szczególnie z faz środkowych, jest nie do przyjęcia. W okresie powstania koncepcji L. Tyszkiewicza zasięg osadnictwa nie był określony tak precyzyjnie jak dzisiaj. Tereny na zachód od środkowej Szprewy obejmuje bardzo gęste osadnictwo¹³⁴, które powszechnie przypisuje się plemieniu Łużyczan, natomiast obszar między Szprewą a Nysą Łużycką jak wspominaliśmy zawiera tylko nieznaczące ślady osadnictwa, niewspółmiernie małe w stosunku do tego zza Nysy i Szprewy. W tej sytuacji niemożliwe jest łączenie osadnictwa znad obu tych rzek w jedną całość, a bez tego przytoczone wzmianki ze źródeł pisanych nie mogą się odnosić do skupiska osadniczego z dorzecza dolnej Nysy Łużyckiej.

¹²⁹ Ibidem, s. 9.

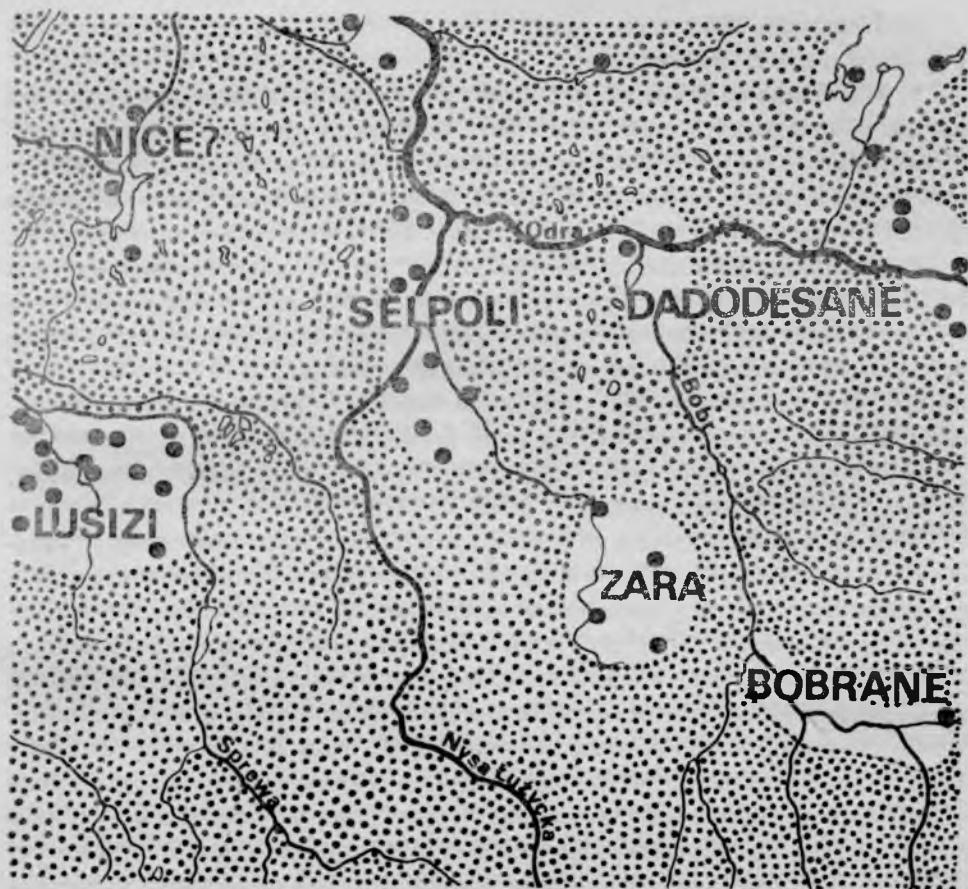
¹³⁰ Por. np. J. Herrmann 1968, mapy.

¹³¹ Thietmar VI, 57.

¹³² J. Herrmann 1968, ryc. 1.

¹³³ Por. ibidem, ryc. 2, 24, 30.

¹³⁴ Ibidem, ryc. 1.

Ryc. 8. Rozmieszczenie plemion pogranicza śląsko-łużyckiego i grodów ze środkowych faz wczesnego średniowiecza

Fig. 8. La répartition des tribus à la frontière entre Śląsk et Łużycie et celle des castra dans les phases moyennes du haut Moyen-Âge

Jeśli wyeliminujemy możliwość identyfikacji omawianego obszaru z okresem Nice i podkreślimy ze względów osadniczych niemożliwość łączenia go z plemieniem Zara, którego obszar wydzieliła się bardzo czytelnie nad górną Lubszą, należy podjąć próby połączenia go z innymi znanymi ze źródeł pisanych nazwami plemion. Z nazw nie identyfikowanych pewnie z określonymi obszarami osadniczymi pozostaje problem lokalizacji plemienia Selpoli. Z licznych wzmianek o tym plemieniu chcielibyśmy zatrzymać się przy tych, które stanowią przesłanki dla rozwiązania zagadnienia jego lokalizacji. Z zestawu wiadomości o tym plemieniu¹³⁵ tylko sześć wzmianek w dokumentach może być podstawą dla lokalizacji:

- 1) Nadanie Ottona I z 961 r. dla klasztoru św. Maurycego w Magdeburgu: — — *in terra Lusici, Selpoli, Chozimi decimam de omni censu.*

¹³⁵ Według G. Labudy 1960, s. 156 - 157.

2) Wzmianka Thietmara o roku 963: — — *Gero* — — *Lusizi et Selpoli* — — *imperiali subdidit dicioni*.

3) Wzmianka w dokumencie o niezbyt pewnej autentyczności datowanym na rok 968, w którym papież Jan XIII potwierdza granice biskupstwa miśnieńskiego, wytyczone przez cesarzy Ottona I i II: — — *in altera parte Luzice et Selpoli et sic usque ad civitatem Sulpize, illam videlicet infra eundem terminum et inde in aquam, que dicitur Odera et sic Odera sursum usque ad caput eius*.

4) Wzmianka Thietmara o roku 990, w którym cesarzowa Teofano przysłała posiłki Mieszkowi I w czasie jego wojny z Bolesławem II czeskim: *Qui vix cum IV profiscentes legionibus ad pagum Selpuli dictum venerunt ad iuxta unam paludem supra quam pons longus porrigitur consederunt*.

5) Dokument Ottona III z 996 roku ustalający granice biskupstwa miśnieńskiego: — — *nec non in altera parte Lusizi et Selboli*.

6) Wzmianka Thietmara z roku 1008 że: — — *Bolislavus antem Luzici, Zara et Selpuli denuo occupat*.

Wielokrotne wymienianie go w źródłach równorzędnie z Łużyczanami przemawia za tym, że było to plemię stosunkowo duże. Wymienianie go zawsze obok plemienia Łużyczan wskazuje na ich sąsiedztwo. W stosunku do dobrze lokalizowanego plemienia Łużyczan plemię Selpoli mogło znajdować się, wychodząc od analizy osadnictwa, w kierunku północnym lub wschodnim. Na zachód od Łużyczan układ plemion jest stosunkowo dobrze znany, a od południa rozciągał się szeroki pas niezamieszka¹³⁶. Przy założeniu, że było to plemię duże, również na północ od Łużyczan trudno byłoby je umieścić, gdyż największe tereny, które by można im przypisać (nie łączone pewnie z innymi plemionami) liczą maksymalnie kilkanaście punktów osadniczych i 2 - 4 grody. Jedynym zwartym i dużym obszarem osadniczym jest opisywany region gubiński. Za taką lokalizacją poza wspomnianymi związkami z Łużyczanami (osadniczo oba plemiona znajdują się w jednym pasie osadnictwa¹³⁷) przemawia także, że wspomina się Selpoli również z plemieniem Zara lokalizowanym w okolicy Żar, co może wskazywać na sąsiedztwo.

W dwóch dokumentach (z 968 i 996 r.) plemię Selpoli (Selboli) jest zaliczane do diecezji miśnieńskiej. W dokumencie opisującym przebieg granicy na interesującym nas odcinku wymieniony jest gród Sulpize (Zulbiza), znajdujący się przypuszczalnie na obszarze plemienia Selpoli. Próbnymi lokalizacji tego grodu zajmowało się wielu badaczy¹³⁸, nie dochodząc do zgodnie przyjmowanych konkluzji. Nie wchodząc w szczegółowe rozważania na temat lokalizacji tego grodu (który mógł zaniknąć w czasie burzliwego na tym terenie X w.), chcielibyśmy kilka uwag poświęcić północnej granicy plemienia, a zarazem przypuszczalnie diecezji miśnieńskiej, wychodząc od stosunkowo dobrze znanych

¹³⁶ O. F. Gandert 1934; J. Herrmann 1968, ryc. 1; J. Liodowski 1980, mapa 1 - 3o

¹³⁷ J. Herrmann 1968 ryc. 1.

¹³⁸ Por. szerokie omówienie G. Labuda 1960, s. 158 - 160.

granic diecezji miśnieńskiej w XII - XIII w.¹³⁹ Biorąc pod uwagę, że granice diecezji na obszarach „serbołużyckich” z reguły respektowały stan organizacji politycznej (zasięg plemion)¹⁴⁰, dochodzimy do przekonania, że również w naszym wypadku można się liczyć z takim stanem rzeczy. Granica diecezji miśnieńskiej przebiega przez obszar omówionej pustki osadniczej, oddzielającej domniemane plemię Selpoli od sąsiadów z północy. W tej sytuacji można przypuszczać, że granica diecezji miśnieńskiej przynajmniej na tym odcinku nie uległa zmianie od drugiej połowy X w. Przy założeniu, że wspomniany w źródłach pograniczny gród Sulbiza znajdował się w pobliżu granicy na terytorium Selpoli, można by go identyfikować z dużym grodem w Neuzelle-Slavinie¹⁴¹ lub innym w tej okolicy (być może dziś już nie istniejącym).

Lokalizacja plemienia Selpoli w regionie gubińskim jest zatem w zgodzie ze wszystkimi źródłami pisanymi z X - XI w., wspominającymi o tym plemieniu. Ze współczesnych nam danych trudno skontrolować wzmiankę Pohlandta¹⁴² z okresu międzywojennego, który wspomina, że mieszkańców Łużyc nazywano Słupianami (Słubjanen). Byłoby to świadectwo przetrwania tej nazwy plemiennej aż do XX w. Brak bliższych danych o tym czy dotyczyło to wszystkich Łużyczan, czy z określonego obszaru.

Bardzo istotną, chociaż z późniejszego okresu pochodzącą, przesłanką do rozwiązania zagadnienia lokalizacji tego plemienia jest treść dokumentu z roku 1301¹⁴³, w którym Otto, arcybiskup magdeburski nadaje w lenno Ludwikowi brandenburskiemu Starą Marchię, Ziemię Lubuską i Dolne Łużycy. Przy okazji opisano granice m.in. Dolnych Łużyc: *Praedicta enim terra seu Marchia Lusatie incipit ab illa parte aque Damis et continet in se terram Zarowe item praedicta terra incipit ab Oelstera nigra et protenditur usque ad Oderam et ab Odera usque ac fluvium Slube et a fluvio Slube usque et fluvium Bobere et specialiter in se continet terram Sarowe, que ex Slube usque ad fluvium Bobere extenditur usque ad terminos Polonie et usque ad terminos terre Budissinensis*. Pomijając interpretację polityczną tego dokumentu¹⁴⁴ trzeba stwierdzić, że rzeka Slube, wspomniana w dokumencie w innych wersjach Stube (pomyłka) i Slabe, może być identyfikowana jedynie z Lubszą¹⁴⁵, która także w świetle naszych zestawień jest w górnym biegu zachodnią granicą żarskiego skupiska osadniczego, czy dawniejszego plemienia Zara. Nazwa ta będąca w okresie wystawiania dokumentu w powszechnym użyciu (miała być podstawą do wytyczenia granic obszaru będącego przedmiotem transakcji, ze wszystkimi konsekwencjami tego aktu), później

¹³⁹ Por. A. Wędzki 1967, s. 12, ryc. 2; G. Labuda 1967, s. 533, ryc. 239.

¹⁴⁰ G. Labuda 1967, s. 531 - 532.

¹⁴¹ Drugi człon, to nazwa wsi do której przeniesiono klasztor por. G. F. G. Goltz 1843, s. 265 — w źródłach Slauen.

¹⁴² 1924, s. 84.

¹⁴³ J. G. Worbs 1834, s. 61.

¹⁴⁴ Heinrich 1892, s. 370 - 386.

¹⁴⁵ Por. Heinrich 1892, s. 368 - 369.

zanikła lub przekształcona, łączy się bez wątpienia z nazwą plemienia znad jej dolnego biegu.

Wspomniana wyżej wzmianka jest także przyczynkiem do zagadnienia rekonstrukcji nazwy plemienia¹⁴⁶, przemawiając za nazwą Słubianie.

Po wysunięciu propozycji rozwiązań kilku kluczowych dla tego regionu problemów można podjąć próbę, wykorzystując całość materiałów, naszkicowania dziejów tego regionu w okresie wczesnośredniowiecznym.

Jak wspominaliśmy pierwsze ślady osadnictwa w okresie wczesnośredniowiecznym pojawiły się przypuszczalnie w VI w. w dorzeczu Lubszy i Wodry, obejmując swoim zasięgiem (mimo istnienia tylko kilku punktów osadniczych) cały obszar zasiedlony tam w okresie do XII w. Natomiast w środkowych fazach wczesnego średniowiecza (druga połowa VII — pierwsza połowa X w.) tworzy się zwarta struktura osadnicza obejmująca swoim zasięgiem całość skupiska osadniczego, którego skrajnymi punktami są grody Neuzelle i Wellnitz na północy i skupienie osadnicze wokół Datynia oraz ślady osadnictwa w okolicy Forst na południu. Wokół większości z dziewięciu (pierwotnie przypuszczalnie dziesięciu lub jedenastu) znanych grodów znajdowały się skupienia osadnicze składające się z kilku osad. Stanowiły one przypuszczalnie najmniejsze jednostki, tzw. okręgi grodowe¹⁴⁷. Sądząc po zwartości osadnictwa można się liczyć z tym, że całe skupisko osadnicze stanowiło jedną jednostkę społeczno-polityczną. Domniemane zamieszkujące tu plemię można identyfikować ze wspomnianym w źródłach pisanych plemieniem Selpoli.

Obszar tego plemienia już około połowy X w. był terenem ekspansji państwa niemieckiego. Pojawienie się w źródłach po raz pierwszy w 961 r. nazwy tego plemienia, przy okazji nadania dla klasztoru Św. Maurycego w Magdeburgu, wskazywałoby na jego podbój jeszcze przed wyprawą margrabiego Gerona z roku 963, w której według Thietmara¹⁴⁸ dokonał podboju Łużyc i Selpoli¹⁴⁹. Konsekwencją tego faktu byłyby kolejne dokumenty włączające jego obszar do biskupstwa miśnieńskiego, jak i nadania dla klasztoru w Nienburgu. Jednak przynależność do marchii Gerona i kolejnych margrabiów w tym czasie nie jest zupełnie pewna, tym bardziej że pretensje do tego obszaru zgłaszali dalsi pretendenci: książę Polan Mieszko I i książę Czech Bolesław II. Można przypuszczać, że konflikt zbrojny¹⁵⁰ z roku 990, między Czechami wspomaganymi przez Wioletów a Polakami, którym pomoc zbrojną przysłała cesarzowa Teofano do kraju Selpoli¹⁵¹, rozegrał się właśnie na terenie tego plemienia. Znajdował się on na skrzyżowaniu szlaków z Niemiec do Polski i od Wioletów do

¹⁴⁶ Por. G. Labuda 1960, s. 164 - 167.

¹⁴⁷ Por. J. Herrmann 1966, s. 140; 1968, s. 175 - 180; Z. Hilezerówna 1967, s. 186 - 191; 1968, s. 74 - 75.

¹⁴⁸ II, 14.

¹⁴⁹ Wzmianka ta jest bardzo dyskusyjna jeśli zważyć, że współczesny wypadkom Widukind (III, 67) wspomina tylko o podboju Łużyczan, por. G. Labuda 1946, s. 22.

¹⁵⁰ Thietmar IV, 11.

¹⁵¹ Ibidem.

Czech, dla obu par sojuszników miał zatem decydujące znaczenie strategiczne. Byłoby to wspomniane przez Thietmara *regnum ablatum*, które w tym kontekście nie wymagało bliższych określeń. Konflikt w tej sytuacji należałoby interpretować jako wynik sprzecznych interesów państwa Polan pracującego na zachód (po opanowaniu w latach 961/962 Ziemi Lubuskiej byłby to kolejny etap podbojów) i państwa czeskiego, któremu pierwotnie być może obszary te podlegały lub były w sferze wpływów¹⁵².

Opisane przez Thietmara działania byłyby nieudaną próbą zdobycia tego terenu przez Mieszka I, udaremioną przez Czechów¹⁵³, którzy bojąc się, w wypadku opanowania przez Polaków kraju Słupian, a Niemców Łużyc, odcięcia od sprzymierzeńców wieleckich, wspólnie z nimi pokrzyżowali te plany. Hipoteza ta wyjaśnia także rolę i stanowisko posiłków niemieckich, którzy wysłani na pomoc zgodnie z umową o przymierzu, nie byli zainteresowani w poszerzaniu państwa sprzymierzeńca o nowe obszary leżące w zasięgu zainteresowań ich własnego państwa.

Przyjmując możliwość, że walki roku 990 odbywały się na terytorium plemienia Selpoli lub w najbliższej okolicy, można się liczyć z tym, że wzmianka mnicha sazawskiego¹⁵⁴: *Item eodem anno Nemci perdita est* — — odnosi się do Niemczy Łużyckiej będącej w centrum konfliktu (zdobytej najprawdopodobniej przez wojska Mieszka I, co mogło być przyczyną konfliktu). Za tym przemawia także i to, że potężny ten gród zbliżony wielkością do Niemczy śląskiej¹⁵⁵, był w tym czasie w centrum konfliktów trwających od kilkudziesięciu lat. W Niemczy można się także domyślać grodu odbitego przez Czechów po wyparciu Polan za Odrę¹⁵⁶.

Niepowodzenie Mieszka I spowodowało, że granica na tym odcinku została ustalona na kilkanaście lat, dlatego Bolesław Chrobry witał w 1000 r. Ottona III w Hławie nad Bobrem, dlatego pierwszym polskim punktem oporu w wojnie roku 1005¹⁵⁷ było Krosno przy ujściu Bobru. Dopiero w roku 1008 Bolesław Chrobry *Luzici, Zara et Selpuli denuo occupat*.

Czy należy w tej sytuacji sugerować pozostanie kraju Selpoli pod panowaniem czeskim? Sprawa ta nie wydaje się oczywista, tym bardziej że mamy nadanie z roku 1000 Niemczy wraz z burgwardem dla klasztoru w Nienburgu.

Brak precyzyjnych wyznaczników chronologii nie pozwala ustalić dokładnie okresu generalnych przemian osadnictwa na omawianym terenie. Z dużą pewnością można jednak przyjąć, że przełom X/XI w. przetrwały tylko grody

¹⁵² G. Labuda 1960, s. 298; H. Łowmiański 1970, s. 430, ryc. 9 i 11.

¹⁵³ Podobnie J. Natanson-Leski 1964, s. 24.

¹⁵⁴ Mnich Sazawsky, wyd. J. Emler, w: *Fontes Rerum Bohemicarum*, t. 2, Praha 1874, s. 240.

¹⁵⁵ M. Młynarska-Kaletynowa 1967, s. 386 - 387; J. Schölzel 1974, s. 35 - 36.

¹⁵⁶ Thietmar IV, 13, por. uwagi na ten temat G. Labuda 1960, s. 158, przyp. 160, a szczególnie P. Bogdanowicz 1908, s. 273 - 299 lokalizujący wydaje się pewnie teren walk i zdobyty gród.

¹⁵⁷ Thietmar VI, 16.

w Niemczy i Coschen. Pierwszy z nich znacznie rozbudowany zaczyna odgrywać ważną rolę administracyjną jako centrum burgwardu. Trudno określić rolę niewielkiego gródka w Coschen.

Na dalsze dzieje tego obszaru wywarły istotny wpływ nadania dla klasztoru benedyktynów w Nienburgu, później dla klasztoru benedyktynek w Gubinie i klasztoru cystersów z siedzibą w Starosiedlu, a potem w Neuzeŕle. Pierwsze z tych nadań według tradycji z roku 1000¹⁵⁸ znane jest z dokumentu dwunastowiecznego opartego na autentycznym nadaniu Ottona III, który nadał klasztorowi w Nienburgu — — *civitatem Niempsi dictam in comitatu Geronis marchionis in ripa fluminis Niza nominati sitam atque illud burgwardium cum omnibus villulis ad illud pertinentibus Pozdietin, Goteiuua, Bezdiez, Gozeuua, Zepi, Tamarini villula*. Nadanie to było potwierdzane przez papieży w latach 1024, 1145, 1179 i 1216¹⁵⁹. Potwierdzenie poza Niemczą (Niemsxi, Niemsci) wymieniają Pozdietin, Bezdiez, Gotheiuua i Gozuua¹⁶⁰, nie wspominając o dwóch ostatnich miejscowościach. Różnica między nadaniem a wspomnianymi dokumentami papieskimi wynika przypuszczalnie z chęci rozszerzenia zasięgu dóbr klasztornych w okresie, gdy całość ich była zagrożona¹⁶¹.

Identyfikacja wspomnianych wsi, mimo że często uznawana za pewnik, nie wydaje się całkowicie oczywista. Pomijając transkrypcję łacińską lub prędzej łacińsko-niemiecką słowiańskich nazw, przy identyfikacji często nie uwzględniano zasięgu osadnictwa na początku XI w., w okresie nadania. Co do niektórych wsi identyfikowanych na podstawie podobieństwa fonetycznego można podejrzewać, że powstały w kilkaset lat po czasie wystawienia dokumentu.

Najmniej wątpliwości budzi identyfikacja Niemczy z zachowaną (do 1945 r.) nazwą i potężnym grodem jako centrum burgwardu. Wieś Bezdiez identyfikuje się powszechnie z Bieczem¹⁶², chociaż terytorialnie bardziej prawdopodobna jest identyfikacja z Bieżycami¹⁶³. Wieś Gotheiuua identyfikuje się z Chociejuwem¹⁶⁴. Wieś Gozeuua uznawana jest za Kozów (Jetschko)¹⁶⁵, a Pozdietin powszechnie za Późno. Współczesne materiały archeologiczne znamy z Niemczy, Kozowa, Późna i Biecza. Wszystkie wspomniane miejscowości leżą na krawędzi skupiska osadniczego w międzyrzeczu Nysy i Lubszy, w ogólnym zarysie wyznaczając jego zasięg.

Pozostałe dwie miejscowości z nadania nienburskiego budzą większe wątpliwości. Obie o niezbyt słowiańskim brzmieniu nastrożają większe kłopoty z identyfikacją. Wieś Tamarini identyfikowana jest z Drzeniowem koło Lub-

¹⁵⁸ R. Lehmann 1968, s. 7.

¹⁵⁹ F. Curschmann 1906, s. 164, przyp. 1.

¹⁶⁰ R. Lehmann 1968, s. 9 - 10.

¹⁶¹ F. Curschmann 1906, s. 167, przyp. 8; K. Pieradzka 1948, s. 58.

¹⁶² J. G. Worbs 1834; L. Tyszkiewicz 1964, s. 9.

¹⁶³ F. Curschmann 1906, s. 165.

¹⁶⁴ J. G. Worbs 1834; L. Tyszkiewicz 1964, por. także uwagi o etymologii E. Eichler 1975, s. 124 - 125.

¹⁶⁵ J. G. Worbs 1834 z łączyń na południe od Lubska Jasieniem.

ska¹⁶⁶ lub Tarnowem na zachód od Lubska¹⁶⁷, a wieś Zepi z Lipą w pobliżu poprzedniej. W tym drugim jednak wypadku można się liczyć z położeniem tej miejscowości także na północnej granicy plemienia Selpoli, uznając że jest to znana ze źródeł¹⁶⁸, a lokalizowana na południowej granicy Ziemi Lubuskiej wieś Lipa.

Na podstawie rozmieszczenia wspomnianych wsi należy się liczyć, że burgward niemiezański objął obszar całego skupienia osadniczego w widłach Nysy i dolnej Lubszy, a bardzo prawdopodobne że i całego plemienia (dwie ostatnie nazwy wyznaczyłyby granicę północną i południową), a ściślej wszystkie tereny zamieszkane.

W posiadaniu klasztoru nienburskiego burgward niemiezański pozostawał przypuszczalnie do początku XIII w.¹⁶⁹ W tym czasie został podzielony między klasztor benedyktynek z Gubina a klasztor cystersów z siedzibą z początku w Starosiedlu, a potem w Neuzelle¹⁷⁰. Benedyktynki z Gubina otrzymały większość terenów osadniczych w widłach Nysy i Lubszy¹⁷¹. Klasztor cystersów otrzymał posiadłości w odległości 1 mili na zachód od Starosiedla¹⁷², a także przypuszczalnie całą północną część dawnego terenu plemienia Selpoli i być może burgwardu niemiezańskiego¹⁷³. Można przypuszczać, że przeniesienie klasztoru do wsi Slaven¹⁷⁴, które nastąpiło w latach 1288 - 1291¹⁷⁵, było spowodowane chęcią ulokowania go w centralnym punkcie dóbr. Posiadłości obu klasztorów w całości prawie zajmowały obszar dawnego plemienia, a potem przypuszczalnie burgwardu. Tylko okolice Starosiedla po przeniesieniu klasztoru cystersów¹⁷⁶ przeszły w ręce świeckie. Według fragmentu nienburskiego obszar burgwardu wynosił „10 stajani wzdłuż i 9 wszierz tak w lasach jak i w biegu wód”¹⁷⁷ miał się on składać z 7000 włók ziemi¹⁷⁸. Można się domyślać na podstawie tego dokumentu, że burgward niemiezański liczył około 360 zagród.

Niejasna jest sytuacja polityczna tego obszaru w XI i XII w. Możliwe jest jego oderwanie wraz z Miłskiem i Łużycami w okresie kryzysu państwa polskiego w 1031 r.¹⁷⁹, nie można jednak wykluczyć pozostania w granicach Polski, co jest prawdopodobne ze względu na położenie między będącymi w jej gra-

¹⁶⁶ Ibidem: L. Tyszkiewicz 1964, s. 9.

¹⁶⁷ F. Curschmann 1906, s. 167, o etymologii por. E. Eichler 1975, s. 125.

¹⁶⁸ E. Eichler 1975, s. 125.

¹⁶⁹ F. Curschmann 1906, s. 167.

¹⁷⁰ G. F. G. Goltz 1843, s. 264 - 265.

¹⁷¹ O zasięgu ich posiadłości możemy sądzić na podstawie spisu z okresu likwidacji klasztoru przy końcu XVI w. — por. J. G. Worbs 1834, nr 1447 z 7.1.1602.

¹⁷² Por. *Urkundenbuch des Klosters Neuzelle*, wyd. E. Theuner, Lübben 1897, nr 4.

¹⁷³ Tu również dysponujemy spisem z okresu sekularyzacji — por. G. F. G. Goltz 1843, s. 275.

¹⁷⁴ O nazwie E. Eichler 1975, s. 100.

¹⁷⁵ G. F. G. Goltz 1843, s. 265

¹⁷⁶ G. Labuda 1954, s. 161.

¹⁷⁷ Ibidem, s. 161, przyp. 78.

¹⁷⁸ G. F. G. Goltz 1843, s. 264.

¹⁷⁹ Por. D. Borawska 1964, s. 75.

nicach Dolnym Śląskiem i Ziemią Lubuską, jak i ze względu na treść wspomnianego już fragmentu nienburskiego, który wspomina o opłatach na rzecz książąt polskich¹⁸⁰, a także obronie grodu w Niemczy przeciw próbom uzależnienia od margrabiów miśnieńskich¹⁸¹. Jeszcze w 1211 r. Henryk Brodaty wystawił przywilej dla klasztoru w Lubiążu na przywóz soli z Gubina bez cła¹⁸². W 24 lata później w 1235 r. Gubin otrzymał przywilej lokacyjny od margrabięgo miśnieńskiego Henryka Dostojnego¹⁸³. Wydaje się, że między tymi datami nastąpiło włączenie regionu gubińskiego do Marchii, co pociągnęło za sobą szereg aktów prawnych, jak anulowanie nadania dla klasztoru w Nienburgu, założenie klasztorów w Gubinie i Neuzelle (Starosiedlu).

Dzieje plemienia Selpoli w okresie wczesnośredniowiecznym znajdują odbicie także w źródłach językowych. Bez wątplenia teren plemienia Selpoli leży na łużyckim obszarze językowym¹⁸⁴. Jednak analiza zapisów osiemnastoi dziewiętnastowiecznych nazw terenowych poza wykazaniem różnic pozwoliła wyodrębnić liczne nawiązania do dialektów polskich¹⁸⁵. Językoznawcy wskazują że: „Ilość cech łączących badany teren z polskim obszarem językowym jest tu niepomernie większa od ilości cech łączących ten obszar z dolnołużycką”¹⁸⁶. Jest on także uważany za strefę przejściową między polskim a dolnołużyckim obszarem dialektalnym. Również analiza innych elementów językowych poza onomastycznymi, wskazuje na silne związki dialektów dolnołużyckich i polskich¹⁸⁷. Na umocnienie tych związków mogły wpłynąć także wpływy polskie z XI - XII w.¹⁸⁸

Podkreślane powszechnie wpływy i związki utrudniają rozwiązanie zagadnienia pierwotnych (w okresie wczesnośredniowiecznym) związków językowych. W tym kontekście dopuszcza się także możliwość, że: „dialekty wschodnio-dolnołużyckie uformowały się na substracie polskim wskutek oderwania ich od ziem piastowskich i przyłączenia do Łużyc najprawdopodobniej w wyniku ekspansji margrabiów miśnieńskich¹⁸⁹”.

Patrząc na to zagadnienie od strony źródeł archeologicznych trzeba podkreślić, że zarówno wychodząc od analizy osadnictwa wczesnośredniowiecznego (obszar plemienia Selpoli jest jakby kontynuacją pasa osadnictwa plemienia Łużyczan), jak i związków widocznych w materiale archeologicznym, najściślejsze związki łączyły plemię Selpoli z Łużyczanami. Późniejsze związki i wytworzenie się historycznych Dolnych Łużyc, były oparte na naturalnych związkach mających swój początek w okresie wczesnego średniowiecza.

¹⁸⁰ Por. K. Pieradzka 1948, s. 59.

¹⁸¹ G. Labuda 1954, s. 165.

¹⁸² *Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae*, t. 2, Wrocław 1959, nr 149.

¹⁸³ K. Gander 1935, s. 47 - 48.

¹⁸⁴ O jego zasięgu por. Muka 1904.

¹⁸⁵ H. Popowska-Taborska 1965, s. 123.

¹⁸⁶ *Ibidem*, s. 124.

¹⁸⁷ Z. Stieber 1934, s. 91.

¹⁸⁸ R. Lehmann 1930, s. 21, 25.

¹⁸⁹ J. Nalepa 1968, s. 278 - 279.

WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

1. Biecz, gm. Brody, znalezisko luźne, PF.
2. Biecz, gm. Brody, st. 7, osada, ŚPF.
3. Biedrychowice Dolne, gm. Bieniów, grodzisko, ŚF.
4. Bieszków, gm. Lubsco, grodzisko, WŚ.
5. Brody, gm. Brody, znalezisko luźne, PF.
6. Brożek, gm. Brody, znalezisko luźne, ŚF.
7. Bytnica, gm. Krosno Odrz., st. 2, osada, PF.
8. Bytnica, gm. Krosno Odrz., st. 5, osada?, PF.
9. Cielmów, gm. Lubsco, grodzisko, WŚ.
10. Coschen, Kr. Eisenhüttenstadt, grodzisko, ŚPF.
11. Czarnowice, gm. Gubin, st. 10, osada, PF.
12. Czarnowice, gm. Gubin, st. 11, osada? PF.
13. Czarnowice, gm. Gubin, st. 12, osada, PF.
14. Datyń, gm. Brody, st. 2, grodzisko, ŚF.
15. Datyń, gm. Brody, st. 4, osada, WPF.
16. Datyń, gm. Brody, st. 10, osada, ŚF.
17. Datyń, gm. Brody, st. 16, osada, ŚF.
18. Drzewica, gm. Krosno Odrz., osada, ŚF.
19. Forst, Kr. Forst, st. 10, znalezisko luźne, PF.
20. Forst-Keune, st. 3, osada? PF.
21. Forst-Keune, znalezisko luźne, PF.
22. Forst-Nossdorf, znalezisko luźne, SF.
23. Gębice, gm. Gubin, st. 1, znalezisko luźne, SF.
24. Gębice, gm. Gubin, st. 6, osada, ŚPF.
25. Gostchorze, gm. Krosno Odrz., grodzisko, ŚPF.
26. Górka, gm. Żary, grodzisko, ŚF.
27. Grabice, gm. Gubin, st. 1, cmentarzysko, ŚF.
28. Gross Breesen, Kr. Guben, st. 1, grodzisko, ŚF.
29. Gsoss Breesen, Kr. Guben, osada, ŚF.
30. Gross Lieskow, Kr. Cottbus, znalezisko luźne, PF.
31. Guben, Kr. Guben, osada, ŚF.
32. Gubin, gm. Gubin, st. 9, grodzisko, ŚF.
33. Gubin, gm. Gubin, st. 12, cmentarzysko, PF.
34. Gubin, gm. Gubin, st. 14, osada, ŚPF.
35. Gubin, gm. Gubin, st. 15, osada, ŚF.
36. Gubin, gm. Gubin, st. 17, osada, ŚF.
37. Gubin, gm. Gubin, st. 25, znalezisko luźne, PF.
38. Gubin, gm. Gubin, st. 26, znalezisko luźne, ŚF.
39. Gubin, gm. Gubin, st. 27, cmentarzysko, ŚF.
40. Gubin, gm. Gubin, st. 28, cmentarzysko? PF.
41. Jałowice, gm. Brody, st. 1, osada, ŚPF.
42. Jasień, gm. Jasień, grodzisko? WŚ.
43. Jazów, gm. Gubin, st. 3, osada, WF.
44. Jazów, gm. Gubin, st. 5, cmentarzysko, PF.
45. Jazów, gm. Gubin, st. 6, znalezisko luźne, ŚF.
46. Jezioro Dojne, gm. Brody, st. 3, osada, ŚF.
47. Kadlubia, gm. Żary, grodzisko, WŚ.
48. Kamienica n. Nysą Łużycką, gm. Tuplice, grodzisko, WŚ.
49. Kathlow, Kr. Cottbus, osada, ŚF.

50. Kłopot, gm. Cybinka, osada, ŚPF.
51. Koło, gm. Brody, st. 4, osada, ŚPF.
52. Koło, gm. Brody, st. 6, osada, ŚPF.
53. Koło, gm. Brody, st. 10, osada, WF.
54. Kopernio, gm. Gubin, st. 5, znalezisko luźne, WŚ.
55. Kozów, gm. Gubin, st. 1, osada, ŚPF.
56. Kozów, gm. Gubin, st. 3, osada, PF.
57. Krosno Odrz. gm. Krosno Odrz., grodzisko, ŚPF.
58. Krzesin, gm. Cybinka, osada, ŚPF.
59. Lipsk Żarski, gm. Jasień, grodzisko, WŚ.
60. Luboszyce, gm. Gubin, st. 1, znalezisko luźne, PF.
61. Luboszyce, gm. Gubin, st. 10, grodzisko, ŚF.
62. Luboszyce, gm. Gubin, st. 11, osada, PF.
63. Lutol, gm. Lubsko, grodzisko, WŚ.
64. Łagoda, gm. Nowogród, grodzisko, WŚ.
65. Łomy, gm. Gubin, grodzisko, WŚ.
66. Maszewo, gm. Krosno Odrz., grodzisko, WŚ.
67. Maszewo, gm. Krosno Odrz., osada, PF.
68. Maszewo, gm. Krosno Odrz., st. 8, osada, PF.
69. Mielno, gm. Brody, st. 2, cmentarzysko, PF.
70. Naundorf, Kr. Forst, znalezisko luźne, ŚF.
71. Neuzelle, Kr. Eisenhüttenstadt, grodzisko, ŚF.
72. Nowiniec, gm. Lubsko, st. 1, grodzisko, ŚF.
73. Nowiniec, gm. Lubsko, st. 2, osada, ŚF.
74. Osiecznica, gm. Krosno Odrz., st. 1, osada, ŚPF.
75. Osiecznica, gm. Krosno Odrz., st. 3, osada, ŚF.
76. Plešno, gm. Gubin, st. 2, osada, PF.
77. Plešno, gm. Gubin, st. 4, osada, ŚF.
78. Plešno, gm. Gubin, st. 5, osada, PF.
79. Plešno, gm. Gubin, st. 7, osada, ŚPF.
80. Plešno, gm. Gubin, st. 8, osada, PF.
81. Plešno, gm. Gubin, st. 11, osada, ŚPF.
82. Plešno, gm. Gubin, st. 12, osada, ŚF.
83. Polanowice /Niemcza/, gm. Gubin, st. 1, grodzisko, ŚPF.
84. Polanowice, gm. Gubin, st. 4, cmentarzysko, PF.
85. Polanowice, gm. Gubin, st. 5, osada, WŚF.
86. Polanowice, gm. Gubin, st. 6, osada, PF.
87. Polanowice, gm. Gubin, st. 9, osada, ŚF.
88. Połęcko, gm. Krosno Odrz., osada, PF.
89. Połupin, gm. Krosno Odrz., st. 2, grodzisko, WF.
90. Połupin, gm. Krosno Odrz., osada, PF.
91. Ratzdorf, Kr. Eisenhüttenstadt, znalezisko luźne.
92. Rąpice, gm. Cybinka, st. 1, osada, PF.
93. Rąpice, gm. Cybinka, st. 2, osada, PF.
94. Sadzarszewice, gm. Gubin, st. 7, znalezisko luźne, WF.
95. Sadzarszewice, gm. Gubin, st. 9, osada, PF.
96. Sadzarszewice, gm. Gubin, st. 13, znalezisko luźne, PF.
97. Schlagdorf, Kr. Guben, osada, ŚF.
98. Sękowice, gm. Gubin, st. 7, osada, ŚPF.
99. Sękowice, gm. Gubin, st. 8, osada, ŚF.
100. Stargard, gm. Gubin, st. 5, grodzisko, ŚF.
101. Starosiedle, gm. Gubin, st. 3, grodzisko, ŚPF.

102. Starosiedle, gm. Gubin, st. 6, osada, ŚPF.
103. Starosiedle, gm. Gubin, st. 8, osada, PF.
104. Strumiennie, gm. Krosno Odrz., osada, ŚPF.
105. Suchodół, gm. Brody, st. 1, osada, ŚF.
106. Szydłów, gm. Cybinka, grodzisko, PF.
107. Tarnawa Krośnieńska, gm. Krosno Odrz., grodzisko, WŚ.
108. Wellnitz, Kr. Eisenhüttenstadt, grodzisko, ŚF.
109. Wicina, gm. Lubsko, osada, PF.
110. Wielotów, gm. Gubiu, st. 1, osada, ŚF.
111. Wielotów, gm. Gubin, st. 2, osada, PF.
112. Wielotów, gm. Gubin, st. 4, osada, PF.
113. Wierzchno, gm. Gubin, st. 1, cmentarzysko, PF.
114. Wierzchno, gm. Gubin, st. 5, osada, PF.
115. Zasieki, gm. Brody, st. 5, znalezisko luźne, PF.
116. Zasieki, gm. Brody, st. 9/10, osada, PF.
117. Zasieki, gm. Brody, st. 11, osada, PF.
118. Żary, gm. Żary, osada? ŚF.
119. Żary, gm. Żary, grodzisko, ŚF.
120. Żenichów, gm. Gubin, st. 2, osada, ŚPF.

LITERATURA*

- Alfieri L. 1880, *Burgwall bei Neuzelle*, ZfE Verh. t. 12, s. 224 - 225.
- Balowa A. 1969, *Sprawozdanie z badań weryfikacyjno-sondazowych w północno-zachodniej części powiatu Lubsko*, ŚSA, t. 12, s. 39 - 43.
- Behla R. 1882, *Germanische und ursprünglich germanische Rundwälle in der Niederlausitz und im Elstergebiet*, ZfE Verh., t. 14, s. 419 - 430.
- 1888, *Die vorgeschichtlichen Rundwälle im östlichen Deutschland*, Berlin.
- Billert A., Makiewicz T. 1971, *Gubin* (teczka w archiwum PKZ Poznań).
- Bogdanowicz P. 1968, *Przynależność polityczna Śląska w X wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Borawska D. 1964, *Kryzys monarchii wczesnopiastowskiej w latach trzydziestych XI wieku*, Warszawa.
- Böttcher H. 1892, *Vorgeschichtliche Fundstätten bei Zauchel, Nieder Jehser und Datten Kreis Sorau*, NM, t. 2, s. 292 - 294.
- Brückner A. 1930, *Dzieje kultury polskiej*, t. I, cz. 2, Kraków.
- Buchau 1826, *Das Burgward Niemitsch an der Neisse*, NLM, t. 5, s. 11 - 18.
- Buckatzsch 1823, *Zur Geschichte von Niemitzsch bei Guben*, NLM, t. 2, s. 56 - 64.
- Curschmann F. 1906, *Die Diözese Brandenburg*, Veröffentlichungen des Vereins für Geschichte der Mark Brandenburg, t. 4, Leipzig.
- Dąbrowski E. 1965, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na grodzisku wczesnośrednio-wiecznym w Połupinie, pow. Krosno Odrzańskie*, Materiały Komisji Archeologicznej LTN, t. I, s. 58.

* Wykaz skrótów: NLM — Neues Lausitzisches Magazin; NM — Niederlausitzer Mitteilungen; SSS — Słownik Starożytności Słowiańskich; ŚSA — Śląskie Sprawozdania Archeologiczne; ZfE Verh. — Zeitschrift für Ethnologie, Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte.

- Dąbrowski E. 1967, *Najstarsze dzieje grodu w Krośnie Odrzańskim*, Zeszyty Lubuskie, t. 2, s. 36 - 37.
- 1968, *Badania Muzeum Okręgowego w Zielonej Górze nad wczesnym osadnictwem wczesnośredniowiecznym na Ziemi Lubuskiej*, Arch. Polski, t. 13, s. 299 - 316.
- 1970, *Potupin*, SSS, t. 4, s. 219 - 220.
- 1971, *Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych w Osiecznicy i Białogórze, pow. Krosno Odrz. na tle niektórych zagadnień z pogranicza późnego okresu rzymskiego i początków wczesnego średniowiecza*, Zielonogórskie Zeszyty Muzealne, t. 2, s. 39 - 82.
- Decker P. 1935, *Berichte über vorgeschichtliche Funde in der Niederlausitz 1934, Pflegebezirk westlicher Teil des Kreises Sorau und Stadtkreis Forst*, NM, t. 23, s. 131 - 136.
- Dobrzański B., Kowaliński S., Kuźnicki F., Witek T., Zawadzki S. 1974, *Mapa gleb Polski*, Warszawa.
- Domański G. 1966, *Sprawozdanie z badań w 1966 roku zespołu osadniczego z okresu późnolateńskiego i wpływów rzymskich, położonego w okolicy wsi Luboszyce, pow. Lubsko, ŚSA, t. 9, s. 28 - 33.*
- 1968, *Datyń, pow. Lubsko*, Sil. Ant. t. 10, s. 307 - 312.
- 1970, *Wstępne sprawozdanie z badań zespołu osadniczego z okresu późnolateńskiego i wpływów rzymskich w okolicy wsi Luboszyce pow. Lubsko w 1970 r.*, ŚSA, t. 13, s. 28 - 34.
- 1974, *Sprawozdanie z badań osady z okresu wpływów rzymskich w Jazowie, pow. lubski, w 1973 roku*, ŚSA, t. 16, s. 45 - 48.
- 1975a, *Sprawozdanie z badań ratowniczych w okolicy wsi Jazów, Polanowice i Wielotów w powiecie lubskim*, ŚSA, t. 17, s. 49 - 52.
- 1975b, *Badania osady z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza w Jazowie w powiecie lubskim*, ŚSA, t. 17, s. 56 - 59.
- 1981, *Badania archeologiczne nad Wodrzą w 1979 roku*, ŚSA, t. 22, s. 43 - 50.
- Eichler E. 1975, *Die Ortsnamen der Niederlausitz*, Bautzen.
- Frenzel W. 1932, *Vorgeschichte der Lausitzen*, Langensalza.
- Gander K. 1925, *Geschichte der Stadt Guben*, Guben, s. 16 - 23.
- 1928, *Vorgeschichtlichen Hütten und slawische Skelette auf dem 2. Kiebitzhebbel bei Guben*, NM, t. 18, s. 428 - 430.
- Gandert O. F. 1937, *Obersorbisch-niedersorbische Grenze in Lausitz auf Grund der Bodenfunde*, NM, t. 22, s. 107.
- Gattig 1832, *Die Schwedenschanze in Stargardt in der Niederlausitz*, NLM, t. 10, s. 77 - 81.
- Goltz G. F. G. 1843, *Kurze Geschichte des fürstlichen Stifts und Cisterzienser-Ordens Neuzelle bei Guben in der N/L*, NLM, t. 21, s. 261 - 304.
- Grenz R. 1970, *Ergebnisse der Erfassung der vor- und frühgeschichtlichen Funde und Fundberichte aus dem Kreis Sorau, Niederlausitz*, Berliner Blätter für Vor- und Frühgeschichte, t. 12, s. 1 - 94.
- Grimm J. G. 1832, *Beschreibung des heiligen Hügels bei Niemitsch unweit Guben*, NLM, t. 11, s. 40 - 43.
- 1837, *Der heilige Hügel bei Niemitsch, ein gewesener heidnischen Burgwall*, NLM, t. 15, s. 308 - 309.
- 1840, *Auffindung von Urnen in Niemitsch*, NLM, t. 18, s. 64 - 67.
- Grosse H. 1930, *Die Wenzelsburg bei Neuzelle*, NM, t. 19, s. 123 - 134.
- Heinemann O. v. 1862, *Markgraf Gero und der Lausitz*, NLM, t. 39.
- Heinrich 1892, *Gehörte Priebus zur Lausitz*, Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, t. 26, s. 364 - 386.
- Herrmann J. 1963, *Einige Fragen der slawischen Burgentwicklung zwischen mittlerer Elbe und Oder*, Sl. Ant., t. 10, s. 192 - 200.
- 1964, *Das Land Lelus und seine Burgen westlich der Oder*, w: *Varia Archaeologica*, Wilhelm Unverzagt zum 70. Geburtstag dargebracht, Berlin, s. 268 - 277.

- Herrmann J. 1966, *Tornow und Vorberg*, Berlin.
- 1968, *Siedlung, Wirtschaft und gesellschaftliche Verhältnisse der slawischen Stämme zwischen Oder/Neisse und Elbe*, Berlin.
- 1973, *Die germanischen und slawischen Siedlungen und das mittelalterliche Dorf von Tornow, Kr. Calau*, Berlin.
- Hilcezerówna Z. 1965, „Male plemiona” wczesnego średniowiecza i archeologiczne sposoby ich badania, *Sl. Ant.*, t. 12, s. 83 - 126.
- 1967, *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- 1968, *Z badań nad zasiedleniem południowej Wielkopolski i Dolnego Śląska w starszych fazach wczesnego średniowiecza*, *Studia z dziejów osadnictwa*, t. 6, s. 62 - 81.
- 1971, (Z. Kurnatowska) *Ze studiów nad zróżnicowaniem terytorialnym kultury prapolskiej*, *Arch. Polski*, t. 16, s. 419 - 430.
- Hilcezerówna Z., Urbańska-Łosińska A. 1970, *Rozwój terenów osadniczych u schyłku starożytności i we wczesnym średniowieczu w południowej części województwa zielonogórskiego*, w: *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, t. II, Zielona Góra, s. 49 - 114.
- Hensel W. 1950 - 1959 *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. I - III, Poznań-Warszawa.
- Jentsch H. 1876, *Prähistorische Funde aus der Niederlausitz und einigen anderen Orten der Riegerungs- Bezirk Frankfurt O.*, *ZfE*, t. 8, s. 312 - 321.
- 1877, *Nachtrag zu dem Verzeichnisse prähistorischer Funde aus der Niederlausitz*, *ZfE Verh.*, t. 9, s. 273 - 278, 297.
- 1878, *Das heilige Land bei Niemitzsch, Kr. Guben*, *NLM*, t. 54, s. 367.
- 1879, *Prähistorische Funde von Guben*, *ZfE Verh.*, t. 11, s. 369 - 370.
- 1881a, *Wendentöpfe bei Amtitz, Kr. Guben*, *ZfE Verh.*, t. 13, s. 181 - 182.
- 1881b, *Vorgeschichtliche Funde aus der Umgegend von Guben*, *ZfE Verh.*, t. 13, s. 339 - 341.
- 1882a, *Prähistorisches aus der Umgegend von Guben*, *ZfE*, t. 14, s. 112 - 129.
- 1882b, *Neue prähistorische Alterthümer aus dem Gubener Kreise, namentlich aus dessen Burgwällen*, *ZfE Verh.*, t. 14, s. 355 - 367.
- 1883, *Vorgeschichtliches aus dem Kreise Guben*, *ZfE Verh.*, t. 15, s. 48 - 54.
- 1884a, *Den Werderthörschen Burgwall zu Guben*, *ZfE Verh.* t. 16, s. 436 - 439.
- 1884b, *Grabfunde bei Nieder Jehser, Datten und Zauchel*, *ZfE Verh.*, t. 16, s. 190 - 191.
- 1885a, *Die prähistorischen Altertümer aus dem Stadt- und Landkreise Guben*, t. 2, Guben.
- 1885b, *Rundwall auf der Lubst-Hutung bei Guben*, *ZfE Verh.*, t. 17, s. 147 - 149.
- 1885c, *Verziertes Beigefäß und slavische Leichenuerne von Wirchenblatt, Kr. Guben*, *ZfE Verh.*, t. 17, s. 149 - 151.
- 1886a, *Den Rundwall bei Stargardt, Kr. Guben*, *ZfE Verh.*, t. 18, s. 196 - 199.
- 1886b, *Altertümer aus dem Kreise Guben*, *ZfE Verh.*, t. 18, s. 386 - 389.
- 1886c, *Das heilige Land bei Niemitzsch, Kr. Guben*, *ZfE Verh.*, t. 18, s. 583 - 595.
- 1886d, *Slavische Skelettgräber bei Haaso Kreis Guben*, *ZfE Verh.*, t. 18, s. 596 - 597.
- 1886e, *Die prähistorischen Altertümer aus dem Stadt- und Landkreise Guben*, t. 3, Guben.
- 1886f, *Prähistorische Tongefässe aus der Neisse-Bober- und Odergegend*, *ZfE Verh.*, t. 18, s. 653 - 658.
- 1887a, *Prähistorisches aus der Niederlausitz*, *ZfE Verh.*, t. 19, s. 289 - 293.
- 1887b, *Niederlausitzer Gräberfunde*, *ZfE Verh.*, t. 19, s. 461 - 465.
- 1887c, *Gefäßformen des Lausitzer Typus und Einzelheiten aus dem heiligen Lande bei Niemitzsch*, *ZfE Verh.*, t. 19, s. 507 - 508.
- 1889a, *Vorgeschichtliche Altertümer aus Stadt und Landkreise Guben*, t. 4, Guben.

- Jeutsch H. 1889b, *Vorgeschichtliche Funde aus der Provinz Sachsen und Brandenburg*, ZfE Verh., t. 21, s. 223 - 225.
- 1890a, *Der Rundwall bei Stargardt im Gubener Kreise*, NM, t. 1, s. 18 - 23, 37 - 46, 79 - 80.
 - 1890b, *Rundwall bei Grossbreesen, Kreis Guben*, Nachrichten über deutsche Altertümer, t. 1, s. 51.
 - 1892a, *Vorgeschichtliche Altertümer aus Stadt und Landkreise Guben*, t. 5, Guben.
 - 1892b, *Vor-slavische und slavische Funde aus dem Gubener Kreise*, ZfE Verh., t. 24, s. 274 - 277.
 - 1893a, *Vorgeschichtliche Funde aus Niederlausitz*, ZfE Verh., t. 25, s. 564 - 567.
 - 1894a, *Funde aus Rundwällen der Niederlausitz namentlich aus der alten Schanze bei Stargardt, Kr. Guben*, NM, t. 3, s. 1 - 15, 21.
 - 1894b, *Neue Funde aus dem slavischen Rundwall bei Stargardt, Kr. Guben*, NM, t. 3, s. 319 - 322.
 - 1901, *Das neolithische Grab bei Strega Kr. Guben und übrigen steinzeitlichen Funde der Niederlausitz*, NM, t. 6, s. 51 - 87.
 - 1902, *Steinerne Bronze-Gussform von Horno, Kreis Guben*, ZfE Verh., t. 34, s. 259 - 261.
 - 1903, *Aus der Zeit des Lausitzer Typus nebst einigen älteren und jüngeren Funden aus der Niederlausitz und angrenzender Gebieten*, NM, t. 7, s. 1 - 78.
- Kaczmarczyk Z., Pieradzka K., Szczaniecki M. 1950, *Historia*, w: *Ziemia Lubuska*, Poznań, s. 381 - 404.
- Kästner E. 1830, *Römische Alterthümer welche in der Gegend von Guben gefunden worden sind*, NLM, t. 8, s. 35 - 63.
- Kirsch E. 1972, *Einige Bemerkungen im Zusammenhang mit einer neuen Arbeit von R. Grenz zur Urgeschichte des Kreises Forst*, Geschichte und Gegenwart der Bezirkes Cottbus (Niederlausitzer Studien), t. 6, s. 125 - 146.
- Kostrzewski B. 1951, *Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w latach 1945 - 1949*, Fontes Prachistorici, t. 1, s. 164 - 213.
- Labuda G. 1946, *Studia nad początkami państwa polskiego*, Poznań.
- 1948, *Studia z dziejów Słowiańszczyzny zachodniej*, Slavia Occidentalis, t. 19, s. 152 - 155.
 - 1954, *Słowiańszczyzna pierwotna. Materiały źródłowe do historii Polski feudalnej*, t. 1, Warszawa.
 - 1960, *Fragmety dziejów Słowiańszczyzny zachodniej*, Poznań.
 - 1967, *Organizacja kościelna. VIII. Słowiańszczyzna połabska*, SSS, t. 3, s. 528 - 536.
- Leciejewicz L. 1976, *Słowiańszczyzna zachodnia*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Lehmann R. 1925, *Aus der Vergangenheit der Nieder-Lausitz*, Cottbus.
- 1930, *Geschichte der Wendentums in der Niederlausitz bis 1815 im Rahmen der Landesgeschichte*, Langensalza.
 - 1935, *Die Niederlausitz in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*, NM, t. 23, s. 1 - 23.
 - 1968, *Urkundeninventar zur Geschichte der Niederlausitz bis 1400*, Kochi.
- Lindenschmidt L. 1896, *Altertümer unserer heidnischen Vorzeit*, t. IV, Mainz.
- Lodowski J. 1969, *Polanowice, pow. Lubsko*, Silesia Antiqua, t. 11, s. 321 - 322.
- 1980, *Dolny Śląsk na początku średniowiecza (VI - X w.)*, Podstawy osadnicze i gospodarze, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Łowmiański H. 1970, *Początki Polski*, t. IV, Warszawa.
- Młynarska-Kaletynowa M. 1967, *Niemcza*, SSS, t. 3, s. 386 - 387.
- Nadolski A. 1954, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X. XI. XII wieku*, Łódź.
- Nalepa J. 1968, *Słowiańszczyzna północno-zachodnia. Podstawy jedności i rozpad*, Poznań.
- Naruszewicz A. 1836, *Historia narodu polskiego*, wyd. 2, t. 4, Lipsk.
- Natanson-Leski J. 1964, *Rozwój terytorialny Polski*, Warszawa.

- Neugebauer W. 1933, *Skytische Funde aus der Niederlausitz*, NM, t. 21, s. 80 - 88.
- Olczak J., Szczapowa J. 1961, *Wyniki analiz spektrograficznych wczesnośredniowiecznych zabytków szklanych z Opola-Ostrówka*, Zeszyty Naukowe UAM, Archeologia-Etnografia, t. 2, s. 209 - 231.
- Paulsen P. 1937, *Prunkwaffen der Niederlausitz*, Altschlesien, t. 7, s. 112 - 117.
- Petersen E. 1939, *Der ostelbische Raum als germanisches Kraftfeld im Lichte der Bodenfunde des 6.-8. Jahrhunderts*, Leipzig.
- Pieradzka K. 1948, *Historyczny rozwój zachodniej granicy Dolnego Śląska do początków czasów nowożytnych*, Przegląd Zachodni, t. 4, s. 40 - 71.
- Pohlandt M. 1924, *Selpolz*, NM, t. 16, s. 80 - 87.
- Posse O. 1881, *Die Markgrafen von Meissen und das Haus Wettin bis zu Conrad dem Grossen*, w: *Codex diplomaticus Saroniae regiae*, t. 1, Leipzig.
- Preusker H. H. 1844, *Blicke in der vaterlandische Vorzeit*, t. 3, Leipzig.
- Popowska-Taborska H. 1965, *Dawne pogranicze językowe polsko-dolnołużyckie (w świetle danych toponomastycznych)*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Ratthey W. 1915, *Schlossberg (Rundwall) Gurkau, Kr. Sorau*, Brandenburgia, t. 24, s. 89 - 93.
- Sarnowska W. 1962, *Topony wczesnośredniowieczne z obszaru Śląska*, Światowit, t. 24, s. 493 - 514.
- Schölzel J. 1974, *Nimptsch in Schlesien*, Vorzeit, Frühzeit, Mittelalter, Marburg/Lahn.
- Schuchhardt C. 1928, *Witzen und Starzeddel, zwei Burgen der Lausitzer Kultur*, NM, t. 18, s. 178 - 195.
- Schuster O. 1869, *Die alter Heidenschancen Deutschlands mit spezieller Beschreibung des Oberlausitzer Schanzensystems*, Dresden.
- Söhnel H. 1886, *Die Rundwälle der Niederlausitz nach dem gegenwärtigen Stande der Forschung*, Guben.
- Stasiewski B. 1933, *Untersuchungen über drei Quellen zur ältesten Geschichte und Kirchengeschichte Polens*, Wrocław.
- Stieber Z. 1934, *Stosunki pokrewieństwa języków łużyckich*, Kraków.
- Thietmar 1953, *Kronika Thietmara*, wyd. M. Z. Jedlicki, Poznań.
- Tyszkiewicz L. 1964, *Zachodni sąsiedzi plemion śląskich*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, t. 19, s. 3 - 17.
- Urbańczyk S. 1967, *Niemcza*, SSS, t. 3, s. 386.
- Urbańska A., Kurnatowski S. 1967, *Rozwój terenów osadniczych w północnej części województwa zielonogórskiego od I do XIII wieku*, w: *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, t. 1, Zielona Góra, s. 35 - 111.
- Virchow R. 1886, *Archäologische Reise in der Niederlausitz*, ZfE Verh., t. 18, s. 566 - 583.
- Wędzki A. 1967, *Podziały terytorialne*, w: *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, t. 1, Zielona Góra, s. 9 - 21.
- 1968a, *Nice*, SSS, t. 3, s. 369.
- 1968b, *Niemcza Łużycka*, SSS, t. 3, s. 387.
- Werner J. 1929, *Einige Tierdarstellungen des 10. Jahrhunderts aus slawischem Gebiet, Sudeta*, t. 5, s. 158 - 164.
- Worbs J. G. 1798, *Über die Gaue der Niederlausitz*, w: *Archiv für die Geschichte Schlesiens, der Lausitz und zum Theil von Meissen*, Żary, s. 50 - 59.
- 1834, *Inventarium diplomaticum Lusatiae inferioris. Verzeichnis und wesentlicher Inhalt der bis jetzt über die Nieder-Lausitz aufgefundenen Urkunden*, Lübben.
- Wachowski K. 1975, *Cmentarzyska doby wczesnopiastowskiej na Śląsku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Zajehowska S. 1950, *Krajobraz Ziemi Lubuskiej*, w: *Ziemia Lubuska*, Poznań, s. 13 - 32.
- 1970, *Środowisko geograficzne*, w: *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, Zielona Góra, t. 2, s. 37 - 47.

- Zapotocký M. 1965, *Slovanské osídlení na Litomeřicku*, Památky Archeologické, t. 56, s. 205 - 391.
- Zeman J. 1976, *Nejstarší slovanské osídlení Čech*, Památky Archeologické, t. 68, s. 115 - 235.
- Zoll-Adamikowa H. 1979, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski*, t. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Zotz L. 1939, *Vor- und frühgeschichtlicher Überblick*, w: *Die Kunstdenkmäler des Kreises Sorau und der Stadt Forst*, Berlin, s. 7 - 15.
- Żak J. 1959, *Najstarsze ostrogi zachodniosłowiańskie*, Warszawa-Wrocław.
- Żynda S. 1978, *Podział środkowego Nadodrza na fizyczno-geograficzne jednostki przestrzenne*, Poznań.

LA COLONISATION SUR LES RIVES DE NYSA ŁUŻYCKA INFÉRIEURE AU HAUT MOYEN-ÂGE

par

GRZEGORZ DOMAŃSKI (Wrocław)

Résumé

Dans la région de Gubin, située sur Nysa Łużycka inférieure et ses affluents, on a découvert les vestiges de denses habitations de l'époque du haut Moyen-Âge. L'agglomération d'habitations est séparée des autres par de vastes espaces inhabités.

L'étendue de l'habitat sur ce territoire évoluait très lentement pendant cette période, ce n'est que sa densité qui changeait.

La première phase de l'habitat est représentée par 5 villages où l'on a trouvé de la céramique du type Praga et des types rapprochés. Elles remontent au VIe — VIIe siècle.

La partie prépondérante du matériel provenant des sites de la seconde phase est constituée par la céramique du type Tornow et des types qui lui correspondent chronologiquement. On peut dater cette phase depuis la fin du VIIe jusqu'à la moitié du Xe siècle. Pendant cette phase se sont formées les habitations denses, concentrées surtout autour de castra qui forment un réseau régulier. Sur ce terrain se sont conservés les vestiges de 9 castra (probablement 10 ou 11 autrefois). Villages étaient dispersés autour de castra dans le rayon de 2 - 3 km. Pendant cette période qui correspond aux phases moyennes du haut Moyen-Âge (B - C d'après W. Hensel), on peut tenir compte de l'existence, dans la région de Gubin, d'une tribu particulière.

Vers la fin de cette période et au commencement des phases postérieures du haut Moyen-Âge (D - E d'après W. Hensel) se produit un changement fort du caractère de l'habitat. Les „castra” dépérissent, excepté deux (Coschen, Niemcza). Les habitations ont la portée plus uniforme sur toute la région de Gubin. Leur axe c'est avant tout Lubrza supérieure et Wodra.

On doit identifier l'agglomération d'habitations qui s'isole pendant les phases moyennes du haut Moyen-Âge, à une tribu slave, mentionnée dans les sources écrites, qui habitait à la frontière entre Śląsk et Łużyce. Pendant les dernières années on l'identifiait communément avec la tribu *Nice*, mais l'analyse des sources écrites, archéologiques et des conceptions fondées sur elles, mène à la conviction qu'il est plus sûr de l'identifier avec la tribu *Selpoli*, mentionnée plusieurs fois dans les sources. Cette tribu, relativement grande, est mentionnée le plus souvent avec la tribu *Lusici* dont elle est voisine.

Cette tribu a perdu son indépendance probablement au Xe siècle. Ses terres (ou leur partie considérable) furent données en 1000 au monastère des bénédictins à Nienburg. On a créé un „burgward” avec le centre à Niemcza Łużycka. Vers la fin du XIIe ou au commencement du XIIIe siècle ce burgward fut partagé entre le couvent de bénédictines à Gubin et le couvent de cisterciens siégeant d’abord à Starosiedle puis à Neuzelle.

Les terres de la tribu *Selpoli* étaient, probablement en 990, le lieu de combat de l’Etat de Polanie de Mieszko I et de l’Etat tchèque de Bolesław II. Les événements de cette année, décrits par Thietmar, étaient probablement une tentative de conquête de ces terres par Mieszko I, déjouée par les Tchèques. La dépendance de cette région des ducs Piast initiée par la conquête de Bolesław Chrobry en 1008 a subsisté probablement jusqu’au commencement du XIIIe siècle. Les vicissitudes de la fortune ainsi que la situation à la frontière entre Śląsk et Łużyce ont causé que, dans la région de Gubin, on constate, dans les noms de localités, plusieurs liaisons avec la langue polonaise.